

קובץ הלכות זק"א

הלכות דינים ומנהגים
לעוסקים בחסד של אמת

הרב יעקב רוז'ה שליט"א
יו"ר ועד רבני זק"א

ליקט וערך: מאיר אקער

ר"ח אדר ב' התשע"ז

דבר היו"ר

יותר מעשרים ושש שנה עברו מאז אותו יום מר ונמהר יום חמישי ג' תמוז תשמ"ט (6.7.89). בו בן בליעל המחבל עבד אל ראהדי ענאס בן 25 איש הג'יאהד האיסלאמי, דרדר לתהום אוטובוס קו 405 שעשה את דרכו לירושלים, בפיגוע 'התאבדות' ראשון מסוגו בארץ, בו נהרגו 16 איש ו-27 נפצעו. עת קומץ אנשי מעש וחסד אצו ורצו מירושלים לעבר הוואדי אל מול קריית יערים, חרפו נפשם כדי להציל את מי שניתן עדיין להציל ולכבד את מי שנשאר רק לכבד.

שעות רבות עמלו עשרות מתנדבים בעבודת הקודש, בטיפול איסוף ופינוי גופות החללים והממצאים החייבים בקבורה.

היה זה למעשה ניצני התחלה לארגון המוכר היום לכולם כ"זק"א - איתור חילוץ והצלה", המתנדבים שבאו כל אחד מיוזמתו החלו מתגבשים בצורה מסודרת. וכך נוסד ארגון זק"א שאיגד תחתיו את כל אותם אנשים נחושי לב שנרתמו למלאכת הקודש. במטרה לטפל באופן מסודר ואחראי בזיהוי חללי פיגועים ואסונות, ובהיבטים ההומאניים וההלכתיים הכורכים בשמירה על כבוד המת.

תוך זמן קצר הפך הארגון המונה כיום אלפי מתנדבים לזרוע חשובה ומסייעת בפעילות כוחות ההצלה והביטחון. היעילות הארגונית והמבצעית והגישה המקצועית אשר ארגון זק"א ומתנדביו, אשר נרתמו לא אחת למשימות מורכבות בארץ ובעולם, כמו"כ התמדה ודיקות במשימה נהפכו לשם דבר.

עשרים ושש שנות פעילות של 'הצלת חיים' ו'חסד של אמת' באירוע

טראגי "קטן" או באירועים רבי נפגעים, בשגרה כבחרום. אצים רצים בעלי האפודים הצהובים או הסרבילים הלבנים להציל כשניתן להציל ולכבד כשנשאר רק לכבד. באלה שלא שפר גורלם ולא זכו לבוא בשלימות לקבר ישראל.

עשרים ושש שנה של פעילות ביום ובלילה באירועים בלתי מסוקרים באמצעי התקשורת כמו גם באירועי אסון לאומיים יצרו הד בחברה בישראל ובעולם לארגון שכולו חסד. ארגון זק"א אף הוכר ע"י האו"ם כארגון בינלאומי. והינו אחד משלושה ארגונים במדינת ישראל שהוכרו ע"י האו"ם כ-NGO, וככזה הוא הוכיח את יכולתו המבצעית בהוצאת משלחות סיוע מישראל לאירועי אסון ברחבי העולם.

עבודה זאת נעשית בהתנדבות ע"י אלפי מתנדבים מכל המגזרים, יהודים (חרדים, לאומיים וחילונים), בדואים, דרוזים וערבים.

ניסיון עשיר וייחודי זה, שצברו מתנדבי זק"א בשטח בעשרות אלפי אירועים בארץ ובעולם, בפיגועים ובאסונות בשגרה כבחירום, בעבודה תחת לחץ, בהיחשפות למראות ומחוזות קשים מנשוא, בקבלת החלטות חוצרות גורל, בשאלות ובבעיות הלכתיות קשות. באים לידי ביטוי בקובץ הלכות, הנחיות ודינים זה, פרט לפרט שנהפכו לנוהל מסודר, הלכה ועוד הלכה שנהפכו למשנה סדורה.

אלפי עולמות נבנו וקוימו על ידי מתנדבי זק"א כמאמר חז"ל: כל המציל נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא. במשל עשרים ושש שנות קיומו של ארגון זק"א. מי הם אותם אלפי מתנדבי זק"א המקדשים שם שמים ברבים יום יום, לא רק בישראל אלא גם בין אומות העולם. מתנדבי זק"א הם אנשים ללא שמות. הדרוכים כל קריאת חירום, בכל שעות היממה. בכל פיגוע או אירוע מגיעים

ביעף ועושים את מלאכתם נאמנה - באיתור, חילוץ, הצלה, זיהוי, ו...
ליקוט שרידי אנוש, להביאם לקבר ישראל.

מלאכתם קשה, פניהם חתומות וליבם נקרע, אך פועלים במקצועיות,
במסירות, בנחישות וללא ליאות.

ובתום המלאכה, נעלמים הם שוב אל אלמוניותם ובליבם תפילה -
שתהיה זו הפעם האחרונה!

זמן, מקום, נסיבות, אינם תנאי או שיקול.

כל מתנדב אשר ייקרא, ימהר להגיע לעשות מלאכתו.

ואז כשם שהופיע כך ייעלם יפוג אל אלמוניותו בתפילה: שלא
יידרש עוד לעולם.

יהודה משי זהב - יו"ר

הקדמת העורך

מתנדבי זק"א היקרים והמסורים העוסקים בעבודת הקודש ה' עליכם יחיו.

מטבע הדברים במהלך העבודה, עבודת הקודש שאנו מתנדבי זק"א - חסד של אמת עוסקים בשמירה על כבוד המת, הצלת נפשות, אנו נתקלים בספקות ובשאלות הלכתיות קשות, לפעמים בקבלת החלטות חורצות גורל אם זה בשאלה של פיקוח נפש שדוחה שבת, או בשאלה לגבי זיהוי הלכתי, כבוד המת, קבורת דם והממצאים וכו'. ולכן יש לנו את מורי הדרך הנכונה ה"ה רבני ארגון זק"א שליט"א המלווים אותנו במשך כל השנה ועל פיהם ישק כל דבר כל אחד יודע שכשמתעורר אצלו שאלה הלכתית תוך כדי עבודת הקודש בשטח יכול לפנות בכל עת אל הרבנים שליט"א, וכשמדובר בשאלה מסובכת יותר, פונים אל יו"ר ועד רבני זק"א הרב יעקב רוז'ה שליט"א שכידוע מן המומחים הגדולים והיחידים בעולם המתמצאים היטב בתחום זה ויודע לתת תשובה הלכה למעשה. ובירושלים פונים אל הרב חיים דביר שליט"א - חבר ועד הרבנים. שלא רק מלווה אותנו בהוראה אלא יורד בעצמו לשטח בכל פעם שדרוש וצריכין לו.

כמו"כ, גם שאר המחוזות קשורים לרבנים היודעים לכוון את המתנדבים על פי ההלכה ולמעשה.

רבני זק"א שליט"א מתכנסים מדי פעם בביתו של נשיא הארגון הנפלא הגאון הרב אביגדור נבנצאל שליט"א נשיא ועד רבני זק"א ורבה של העיר העתיקה, ושם דנים בשאלות ובספקות הצריכים תשובות מכריעות.

בפעם האחרונה שהתכנסו הרבנים שליט"א השתתפו הרב יעקב רוז'ה - יו"ר הוועד, הרב חיים דביר - חבר הוועד, הרב משה ראוכברגר - חבר הוועד, הרב יהושע הרשקוביץ - חבר הוועד, ר' יהודה משי זהב - יו"ר זק"א, ר' דובי ויסנשטרן - מנכ"ל זק"א, ואנכי הקטן. בין הדברים שנידונו, סוכם דעה אחת, להוציא לאור קונטרס שו"ת קצר ותמציתי ובו מרוכזות בעיקר השאלות המגיעות מהשטח, שאלות מעשיות הקשורות לפעילות המתנדבים וכן תשובות קצרות הלכה למעשה.

הערה: בקונטרס זה הובאו רק עיקרי הדברים לשאלות שכיחות במיוחד. מפאת קוצר המקום לא הבאנו את כל השאלות העולות במהלך עבודת הקודש של מתנדבי זק"א, קונטרס זה הוא בבחינת "תן לחכם ויחכם".

נשמח לקבל הערות והארות מפי המתנדבים היקרים להגדיל תורה ולהאדירה.

קונטרס זה יוצא לאור לקראת ז' באדר הילולא דמשה רבינו רעיא מהימנא אדון הנביאים ע"ה, כידוע שמשה רבינו ע"ה היה המתנדב הראשון ב'חסד של אמת', וכמו שנאמר (פר' בשלח, י"ג ט"ו): "ויקח משה את עצמות יוסף עמו", אומר המדרש על הפסוק "חכם לב יקח מצוות" (משלי), שכל ישראל היו עסוקים בביזת מצרים, והוא משה רבינו ע"ה היה עסוק בעצמות יוסף. וע"ז משרע"ה קיבל שכר גדול שהקב"ה בכבודו ובעצמו התעסק בקבורתו!

מתנדבים יקרים, ראו עד היכן מגיע שכרו של איש "חסד של אמת", בואו ונחשוב לרגע, אנו מתעסקים יום יום במסי"נ בעיסוק שהתעסק הקב"ה בכבודו ובעצמו. א"כ עבודת הקודש המסורה מעוררת השתאות וקידוש שם שמים. כבוד גדול הוא לנו להיות חברים בארגון הנפלא כמו זק"א.

ואנו תפילה שקונטרס זה יישאר רק 'להלכה' ולא 'למעשה', החיים והשלום ישכנו בארץ ובלע המוות לנצח. ונזכה לתחיית המתים ולביאת גואל צדק במהרה בימינו.

מאיר אליהו אקער

מזכיר ועד הארצי של רבני זק"א

קריאת קודש

לעוסקים במלאכת הקודש

השגרה היא האויב הגדול של העוסקים במלאכת הקודש. יש צורך מפעם לפעם לרענן ולעורר מחדש את תחושת הקודש ורגש היראה אשר אמורים ללוות את המטפלים בנפטרים. ולכן אנו מביאים את הקטעים הבאים. ואין מזרזין אלא למזרזין.

מעבר יבק (שפת אמת פכ"ו): ולהיות כי הנשמה מכרת בכבוד הגוף, וכן בבזיונו אחר מותו, בזה נבין ונדע כי גמילות חסד לגוף הוא גמילות חסד ג"כ לנשמה ולכחותיה, כל אחד כפי מקום כבודו, ע"י בני אדם החיים שהם בעלי גוף ונשמה טהורה בתוכם. ואין לזלזל בכבוד שום מת וכל שכן תלמיד חכם.

תקנות חברה קדישא קראקא (אות א'): ראשית דבר יהיה יראת אלוקים נגד עיני המתעסקים עם המת בר-מינן, ובשעת ההתעסקות עם המת לא יקילו ראשם אפילו דיבור קל ושיחה בטלה ואין צריך לומר שום שחוק וקלות ראש ח"ו. רק יתעסקו באימה ויראה ומי שיעביר על זה ייקנס כפי ראות עיני הגבאים דחברה קדישא בקנס, עכ"ל. וכן כתב בספר רפואת הנפש שכשם שמטהרין את הגוף, כך מלאכים מטהרין את הנשמה עם אש, ולכן צריך להתנהג עמו בצניעות שהשכינה שם, וכמה נשמות ומלאכים באים לקבל הנשמה להוליכה בגן עדן, והנשמה רואה האיך מתעסק בגופו ומחזיק טובה למתעסקים עמו, לכן צריך להתעסק באימה ויראה ולזכור שלא לעשות ליצנות.

בדרשות חתם סופר (דף קכ"ג): החסד שעושים עם המתים היא חסד

של אמת, העניין כי בהיפרד נשמה מהגוף מתדבקים בו חיצונים
הרוצים ליהנות מהקדושה הנשארה בגוף, ומה גם הנשמה בשעה
שיוצאת מהגוף כמה עקולי ופשוטי אית לה והוא ממש כמקדש
שנחרב וכספר תורה שנשרפה רחמנא ליצלק, והעוסקים עמו בזכות
החסד הגדול שעושים הכל לפי כוונתם ומחשבתם הטובה הרי הם
כמנדבים למלאכת המשכן אשר לפי כוונתם הרצויה ה' עמם, ועל
ידי זה הם ממשיכים לגוף ההוא ולנשמתו שהם בחינת מקדש, שפע
קדושה והצלה וזהו חסד גדול שלא יאמן.

הכללים ההלכתיים למי שראוי להיות מתנדב זק"א - חסד של אמת

על הנמנים בח"ק וכן בכל ארגון העוסק במתי ישראל חייבים למלא
אחר הדברים הבאים:

- א. יראי שמים.
- ב. אנשי שלום.
- ג. שומרי מצוות המקפידים על כל פרט.
- ד. חייבים ללמוד ולדעת את כל הדינים והמנהגים הקשורים
לעיסוק עם הנפטר.
- ה. בשואים.

כמובן שבשעת ההתעסקות עם הנפטר שלא להקל ראש ח"ו רק
להתעסק באימה וביראה, היות שהנשמה רואה איך מתעסקים בגוף,
ודומה הטיפול במת להקרבת קרבן ולס"ת שנשרף.

ובזכות זה יחזיק המת טובה למתעסקים עמו.

מפתחות

15 פרק א' - כבוד המת

16 כלל א' - כבוד המת - כללי

שלא לספר על מה שראו עיניהם; שלא להוציא שם רע על מתים; אמירת קדיש ותהילים; חובת שמירת המת; שמירת המת ע"י אינו יהודי; איסור הלנת המת; הלנת המת מאימתי; באלו אופנים מותר להלין את המת; הוצאת נפטר מקברו; כבוד המת בחלקים מן המת; מינוי שומר לתר"ח; טיפול נכרי בנפטר יהודי.

25 כלל ב' - התנהגות במחיצת המת

בפני המת; אכילה שתייה וכדו'; מחיצת המת; עישון תוך ד"א של המת במצבים מיוחדים; שירה בתוך ד"א של המת; לועג לרש ואיסור קלות ראש; איסור קיום מצוות ציצית בפני המת; הסתרת הציצית כשמתעסקים בגופת אשה וקטן; שאילת שלום לנמצאים במחיצת המת; ההגדרה ההלכתית ל"שאלת שלום"; שימוש בתכשירים למניעת ריח רע.

32 כלל ג' - התנהגות במחיצת המת למתעסקים בו

חיוב קריעה לעומדים בשעת יציאת נשמה; חובת נטילת ידיים אחרי טיפול בנפטר; הלווית המת בעת פינויו מביתו; הוצאת מת מן הבית.

כלל ד' - הנחיות לפעולות ראשוניות

בזירת מב"ט 35

פתיחת כפות הידיים; להניח את ידי הנפטר משני צידי גופו; סגירת פיו של הנפטר; כיסוי פני המת וצילומו.

פרק ב' - דיני קבורה 38

הגדרות דם החייב בקבורה; עד כמה יש לטרוח בתאונה על מסילת ברזל; שימוש ברכוש המת לצורך קבורתו; קבורת חפצים של המת; קבורת שיער המת; התאמת חלקי גופות לגופה עצמה; קבורת שקית הגופה; דין בגדי המתעסקים שנספגו בדם; חבל שעליו נתלה; קבורת בגדי המת הספוגים בדם; קבורת הדם והממצאים יחד עם גופת המת; דם וממצאים שהתערבבו בשטח; חלקי גופות ורקמות הנמצאים במכון הפתולוגי השייכים לנפטרים שאינם שומרי תומ"צ; קבורת שיניו של נפטר; קבורת שליאי; אמצעים שאסור לעשות בהם שימוש לצורך איסוף הדם; ניקוי הדם ע"י ניקוז המים; איסוף ממצאים באירוע מב"ט בריקבון; דם שניתז על הפצים שונים; הטיפול בדם שעל בגדיו של הנפטר או מסביבו; קבורה של עצם פחות משעורה; תפילין שנכתמו בדם; הטיפול במתאבדים; טיפול בגופה שרופה.

פרק ג' - כללי 55

פינוי גופת מחבל מזירת פיגוע; העברת נפטר לצורך תרומת קרנית העין; הסתכנות לשם טיפול במת; התעסקות בטהרת נפטר כשיש חשד להידבקות; רחיצה בשבת לאחר טיפול בגופה במצב ריקבון; תשלומין לתפילת מנחה; ברכת הרואה קברי ישראל; נשיקה למת; נפל; הולכת המתים מעיר לעיר; במה רצוי לעטוף את גופת הנפטר; זיהוי ע"פ בדיקת ד.ב.א.

פרק ד' - זיהוי ע"פ ההלכה..... 65

חשיבות הזיהוי; טביעות עין - היכרות אישית; זיהוי על סמך סימנים בגופה.

פרק ה' - פעילות זק"א בשבת 69

טיפול בנפטרים בשבת

כלל א' - קבלת מידע 71

כלל ב' - הגעה לשטח האירוע 72

כלל ג' - ציוד 73

כלל ד' - פעילות בשטח האירוע 74

כלל ה' - טיפול המותר בהרוגים במקום 76

כלל ו' - פעולת זיהוי ורישום 77

כלל ז' - ניקוי הזירה 78

איתור וחיפוש נעדרים בשבת 79

נספחים 83

פרק א' כבוד המת

זהירות וכובד ראש בטיפול בנפטרים

הנשמה רואה בחייה לפעמים מה שעתידיים לעשות לגוף לאחר מיתה, שנאמר (בראשית מ', י"ז) והעוף אוכל אותם מן הסל מעל ראשי, והרי לא אכל העוף בשרו רק אחרי שמת, וקשה לנשמה זילות הגוף, כדאמרו (שבת י"ג ע"ב) קשה רימה למת (ספר חסידים סי' תתשס"ג). ויש שרצו להסמיך מן התורה שהנשמה לאחר שמת האדם רואה מה שעושים לגוף.

עוד אמרו במדרש קהלת (ט', י') ובירושלמי פרק כל הצלמים (עבודה זרה פ"ג ה"א) גם כן בשם רבי זעירא ובשם ר' אשיאן שהמת יודע ושומע קילוסו כמתוך החלום, וכל שאומרים בפניו הוא יודע עד שיסתם הגולל וישוב אל העפר.

ולהיות כי הנשמה מכרת בכבוד הגוף, וכן בבזיונו אחר מותו, בזה נבין ונדע כי גמילות חסד לגוף הוא גמילות חסד ג"כ לנשמה ולכוחותיה, כל אחד כפי מקום כבודו, על ידי בני אדם החיים שהם בעלי גוף ונשמה טהורה בתוכם. ואין לזלזל בכבוד שום מת וכל שכן תלמיד חכם. עוד הזהירו (ספר חסידים סי' תקל"ה) שלא לעשות נישואין בחדר שמת בו תלמיד חכם מחשש שהמתים יכולים להזיק למי שמזיק להם.

(לקט מספר 'מעבר יבק')

כלל א' כבוד המת - כללי

שלא לספר על מה שראו עיניהם; שלא להוציא שם רע על מתים; אמירת קדיש ותהילים; חובת שמירת המת; שמירת המת ע"י אינו יהודי; איסור הלנת המת; הלנת המת מאימתי; באלו אופנים מותר להלין את המת; הוצאת נפטר מקברו; כבוד המת בחלקים מן המת; מינוי שומר לתר"ח; טיפול נכרי בנפטר יהודי.

1. שלא לספר על מה שראו עיניהם

המטפלים בנפטר, אין להם לספר על מה שראו עיניהם.

המטפלים בנפטרים ורואים אותם במצבים שונים ומשונים אסור להם לספר לאחרים את אשר ראו, כל זאת מפני כבוד המת.

ובוודאי שאין לצלם נפטרים ולהעביר שום תמונה מזירת האירוע, וכל מי שעושה כן חייב לבקש מחילה מאותם נפטרים כדת וכדין.

2. שלא להוציא שם רע על מתים

יש להיזהר מאד מאד שלא לזלזל או להשתמש בכינויים שונים בקשר לנפטרים, גם כאשר אנשי זק"א מטפלים במקרי מב"ט של נדכאים וחלכאים.

(שו"ע או"ח סי' תר"ו סעיף ג', הרמ"א חו"מ סי' ת"כ סעיף ל"ח, מטה אפרים סי' תר"ז)

3. אמירת קדיש ותהילים

בספר מעבר יבק כתב: וקדיש זה הוא דבריו של מת שהם מתפללים עליהם ואין צריך להרחיק ד' אמות. וכתב עוד שתיקן אמירת מזמורי תהילים למתאספים בבית הגוסס וכן מדי עסקם בגופו לאחר מותו, כיוון שאמירת מזמורים אלו הם תיקון גדול לנשמת הנפטר.

4. חובת שמירת המת

- א. יש חובה לשמור את המת משעת מיתה ועד הקבורה.
- ב. חובת השמירה בין ביום ובין בלילה.
- ג. השומר צריך להיות ער.
- ד. גם בשבת ויום טוב צריך לשמור על המת.
- ה. גם אם המת נמצא במקום שמור מעכברים יש חובת שמירה ואין להניח את המת ללא שמירה אפילו זמן מועט.
- ו. שומר המת פטור מכל מצוות שבתורה.
- ז. חובת שמירת המת מוטלת על קרובי המת.

5. שמירת המת ע"י אינו יהודי

שאלה: במקרה של העברת נפטר יהודי לצורך זיהוי באמבולנס של המכון הפתולוגי, במידה והנהג אינו יהודי, האם צריך שיהודי יתלווה אתו באמבולנס, היות והנסיעה למכון היא נחשבת כחלק משמירת המת והשמירה חייבת להיות דווקא ע"י יהודי, או שאין קפידא בכך?

תשובה: צריך לשמור על המת מרגע הפטירה ועד הקבורה, ולכן צריך מלווה יהודי.

6. איסור הלנת המת

כתב בספר המצוות לרמב"ם מצות עשה רל"א: "המצוה הרל"א היא שציוונו לקבור הרוגי בית דין ביום שייהרגו, והוא אמרו יתעלה (שם) כי קבור תקברנו ביום ההוא. ולשון ספרי כי קבור תקברנו מצות עשה. והוא הדין בשאר המתים. כלומר שייקבר כל מת מישראל ביום מותו. ולכן ייקרא (נזיר רפ"ז ופ"ט מ"ג וש"ג) המת שאין מי שיתעסק בקבורתו "מת מצוה", כלומר המת שמצוה על כל אדם לקברו לאמרו יתעלה קבור תקברנו".

וכן פסק הרמב"ם (הלכות סנהדרין פרק טו הלכה ח): "ומצות עשה לקבור את כל הרוגי בית דין ביום ההריגה שנאמר כי קבור תקברנו ביום ההוא, ולא הרוגי בית דין בלבד, אלא כל המלין את מתו עובר עליו בלא תעשה, הלינו לכבודו להביא לו ארון ותכריכין, אינו עובר עליו".

וכן נפסק בשו"ע (שנז): אסור להלין המת, אלא אם כן הלינו לכבודו, להביא לו ארון ותכריכין או מקוננות, או כדי שיבואו קרובים, או להשמיע עיירות.

7. הלנת המת מאימתי

שאלה: אדם שנפטר ביום, מאימתי עוברים על הלנת המת מהתורה, מהשקיעה או מחצות לילה?

תשובת הרב משה ראזנברגר שליט"א: הגאון השדי חמד הביא כמה

דעות בפוסקים, שהעיקריים שבהם יש שכתבו אפילו עבר עליו מקצת מהלילה עובר, ויש שכתבו עד שיעבור כל הלילה.

8. באלו אופנים מותר להלין את המת

בגמ' ובשו"ע מוזכר שמותר להלין את המת מפני כבודו, ישנם חילוקי דעות ופרטים רבים בעניין זה, באיזה אופנים מותר להלין או אסור, ונביא כאן האופנים שמותר.

א. מפני כבודו (ואפילו מספר ימים – פסקי תוספות).

ב. לצורך זיהוי.

ג. כדי שיבואו קרוביו.

ד. כדי למנוע חילול שבת.

(ובירושלים נהוג שאין מלינים את המת אפילו לכבודו אלא קוברים באותו היום אפי' בשעת לילה מאוחרת.)

9. הוצאת נפטר מקברו

יהודי שנפטר ונקבר בבית עלמין נוצרי, ואחר זמן פנו משפחתו לארגון זק"א ובקשה נרגשת בפיהם: להוציאו משם ולקברו בבית קברות יהודי. מתנדבי זק"א בהוראת הרבנים העבירו את הנפטר מקברו כמובן על פי כל כללי ההלכה והעבירוהו לבת עלמין יהודי.

שאלה: האם הדבר מותר בכל אופן, או רק בתנאים מסוימים, ולמי מותר לעשות את המלאכה? ומתי זה מצוה?

תשובה: א. הוצאת הנפטר מקברו נעשית רק במקרים נדירים מאד, כיון שפעולה זו תלויה במספר תנאים הלכתיים חמורים ביותר.

ב. לכן בכל מקרה יש לקבל פסק הלכתי ברור לאחר שפוסק מוסמך

שקל היטב את המקרה ופסק להיתר.

ג. העוסקים בהוצאת המת מקברו חייבים להיות יראי שמים היודעים את כל ההלכות הקשורות בכבוד המת.

ד. כמו"כ, מיומנים היטב להוציא את המת בשלמותו ובכבוד הראוי.

ה. במקרה שיהודי קבור בין גויים, כל הפוסקים סבורים שמותר, ואף מצוה לפנותו.

10. כבוד המת בחלקים מן המת

שאלה: האם חלים דיני כבוד המת רק כאשר מדובר במת שלם, או גם כאשר מדובר בחלקים מהמת בלבד?

תשובה: כתב בשו"ת אגרות משה (יורה דעה ח"ב סימן ק"נ): והנה פשוט שאיכא ענין כבוד המת בשעת הקבורה אף שנשארו לקבר מהמת רק אברים, וכו'.

וממשיך האגרות משה: כיון שממת זה לא נשאר מה לקבור אלא אברים אחדים, אף שכהן לא מיטמא לאברים דמת מצוה, לא שייך זה לעניין כבוד המת דודאי יש חיוב כבוד המת אף רק לאברים כיון שרק אברים אלו נשארו לקוברם וזהו כל כבודו, וממילא מותר להשהותם בשביל לשתף בהלווייתם קהל רב שהוא לכבודו. ויש גם להביא כעין ראיה מקראי דמלכים באיזבל שאכלו הכלבים את גופה ולא נשאר כי אם הגולגולת והרגלים וכפות הידים, ואיכא ברד"ק שני לשונות, שללישנא בתרא קברו את האברים שנשארו, והתם לא היה חיוב קבורה כיון שנאמר מפי הנביא ואין קובר, אבל מכל מקום אמר יהוא לקבורה מצד הכבוד שהיא בת מלך, אלמא

דשייך כבוד אף שנשאר רק אברים.

ובגשר החיים (חלק א' עמוד ס"ה) כתב: "ולאו דווקא מת שלם אלא אפילו עצמות שלוקטו אחר עכול הבשר, והשוו גם הם לספר תורה (ברכות וטוש"ע ת"ג), ואם יש בהם שדרא וגולגולת "ששלדו של מת קיימת", נהוג בהם כל הנהוג בהלוית מת. (טוש"ע סס"י שס"א, וראה סס"י שמ"ה). ואם יש אברים חלקיים או כזית מן המת, אף שבדינים ידועים אין להם הערך של מת שלם - חייבים לכבדם ואסור ג"כ לזלזל בהם, (ובנוגע למצוות הקבורה ראה הלאה פט"ז סעי' ב'), שהוא הדין כחלקי גויל של ספר-תורה. וכמו שכתב החתם סופר שנ"ג: שכשם שאין חילוק בין ספר תורה שלם לבין אות אחת כך אין חילוק בזה בין מת שלם לבין חלק קטן ממנו עי"ש).

[והרב ר' יצחק אהרן המגיד דוולקאמיר (בקונטרסו חסד ואמת) הוסיף עוד סברא: ק"ו משברי כלי חרס שבלעו מבשר הקודש, דתנא ר' שמעיה שברי כלי חרס נבלעין במקומן (יומא פ"א), משום שנבלע בהם טעם בשר קודש וק"ו לבשר גוף אדם שנבלעה בו קדושה רבה"]

הלכה למעשה: מתנדבי זק"א העוסקים במלאכת הקודש של איסוף חלקים מהמת כדי להביאם לקבר ישראל, יש להם להיזהר בכל כללי ההלכה הנובעים מכבוד המת, כגון האיסור לקיים מצוות, או לדבר דברים בטלים, גם כאשר מדובר בחלקי המת בלבד.

11. מינוי שומר לתר"ח

שאלה: באירוע רב נפגעים, האם יש צורך למנות מתנדב שיעמוד בתר"ח (- תחנת ריכוז חללים) כדי לשמור את המת, או שהעובדה

שנמצאים אנשים רבים בזירה ומדי פעם בודקים בתר"ח את מצב הגופות מספיקה?

תשובה: מספר סיבות ישנם לשמירת המת, יש נפקא מינה בין הסיבות אם המת במקום שיש חשש שיינזק, או במקום סגור.

טעם א'. מפני עכברים (ברכות י"ח, א), שיש לשמור את הגופה מפני כל נזק אפשרי כגון בעלי חיים וכדו', לפי טעם זה גופה הנמצאת בשטח פתוח, יש למנות שומר צמוד לגופה מרגע הפטירה ועד לקבורה.

טעם ב'. משום כבודו (שו"ת אגרות משה יו"ד א' רכ"ה), לכן אם הגופה נמצאת במקום סגור כגון מקרר או מקום שמור אחר, יש לשמור על הגופה משום כבוד המת, אבל סגי ביוצא ונכנס (אין צורך לעמוד כל הזמן).

טעם ג'. שמירה מפני רוחות רעות (חכמת אדם, מצבת משה י"ד), ומוסיף שם: חיוב גדול לשמור המת וכו' שיהיה שם שומר בין ביום ובין בלילה ויהיה נעור ולא ישן.

העולה לדין: יש למנות מתנדב שתפקידו היחיד יהיה לשמור את המת, ולא יוטל עליו שום תפקיד אחר.

11. טיפול נכרי בנפטר יהודי

במדרש (בראשית רבה פרשה ק'): ויכל יעקב לצוות את בניו ויעשו בניו לו כן כאשר צָנָם וכו'. השלישי [הציווי השלישי אותו ציווה יעקב לבניו] על נשיאת המטה, אמר להם תנו דעתכם שלא יגע ערל במיטתי שלא לסלק את השכינה מעלי.

ועוד במדרש (שם פרשה צ"ז): רבינו [רבי יהודה הנשיא] כשהיה נפטר מן העולם צָנָה שלשה דברים, אמר להם אל תזוז אלמנותי מתוך ביתי, ואל תספדוני בעיירות שבארץ ישראל ואל תניחו לנכרי שיגע במיטתי, אלא מי שנטפל עמי בחיי יטפל בי במותי.

בספר חסידים (סימן תקל"ג): אין מניחים לנכרי לראות את המת בקבר, וכו'. ואין מניחים לראות לנכרים את המת בקבר וכתוב (בראשית ג, ב) ויצו יוסף את עבדיו את הרופאים לחנוט את אביו - את עבדיו הצדיקים. ראוי לצדיק שלא יעסקו בו אלא הצדיקים, כדכתיב (שמות י"ג י"ט) ויקח משה את עצמות יוסף עמו.

במעבר יבוק (שפת אמת פרק כ"ה): וכשם שאין להראות ספר תורה שבארון לעכו"ם כי שם הוא תלוי במזל עליון הנוזל רב טוב לבית ישראל, שעל כן נעשו חזקיהו, כך אין להראות לו המת בקבר, כי שם שוכב בכבוד ואין להשליט בו עינא אחרא דפגמא.

בתרומת הדשן (סימן פ"ב): ובענין הטהרה (ביום טוב) דכתב המרדכי דעושין על-ידי עממין, מצאתי תשובה נכרית דכתוב בה דישראל מטהרים אותו.

וכן נמצא כתוב על שם אחד מהגדולים. וכן הדעת נוטה דמה שכתב מרדכי דצריך סדין מפני כבוד, אדרבא יש לחוש טפי לכבוד זה לטהרו על-ידי ישראל בידיים או בקש ועל-גבי עור, דליכא למיחש לסחיטה וכיבוס משנעשה על-ידי נכרים בסדין. דהמרדכי גופיה כתב שם בפרק תולין בתשובה ר"ב, דאפילו בהוצאה מבית לכרמלית למת על-ידי ישראל ולא על-ידי נכרים, כל שכן לטהרותו אם יגעו בו הנכרים הטמאים כזבים לכל דבריהם.

בחיים וברכה למשמרת שלום (אות ע' סק"ז): יש קפידא גדולה שלא יניחו לעכו"ם להתעסק וליגע כלל במת או במיטתו בשעה שנושאים

אותו.

בנטעי גבריאל (אבלות, עמוד רס"א): יש להקפיד שנהג המכונית (המסיע את הנפטר) יהא שומר תורה, ואם אין זה אפשרי, על כל פנים יהא יהודי נוסע במכונית.

הלכה למעשה: יש להיזהר שנכרי לא יטפל בנפטר יהודי, ולכתחילה רצוי שגם נהג הרכב יהיה יהודי שומר תורה ומצוות.

כלל ב'

התנהגות במחיצת המת

בפני המת; אכילה שתייה וכדו'; מחיצת המת; עישון תוך ד"א של המת במצבים מיוחדים; שירה בתוך ד"א של המת; לועג לרש ואיסור קלות ראש; איסור קיום מצוות ציצית בפני המת; הסתרת הציצית כשמתעסקים בגופת אשה וקטן; שאילת שלום לנמצאים במחיצת המת; ההגדרה ההלכתית ל"שאילת שלום"; שימוש בתכשירים למניעת ריח רע.

1. בפני המת

ההגדרה של "בפני המת" מתחלקת לשלושה מצבים: **א.** בית הקברות, **ב.** ד' אמות של מת בשטח פתוח. **ג.** חדר שהמת בתוכו.

2. אכילה שתייה וכדו'

חכמים אסרו לעשות בבית הקברות או במחיצת המת פעולות שאינם קשורות ישירות למת, משום קלות ראש ולעג לרש. אם שומר המת צריך לאכול יכנס לחדר אחר או יעשה מחיצה, ואם לא מתאפשר הדבר מקילין לו להחזיר פניו ולאכול.

3. מחיצת המת

ההלכה אומרת שהשומר את המת ורוצה לאכול, יכנס לחדר אחר ויאכל שם, אם אין חדר אחר יעשה מחיצה גבוהה עשרה טפחים.

שאלה: א. בהעדר מחיצה, האם מספיק לעשות מחיצה עם "שמיכה" או לפרוס ניילון גדול (כמו שקית גופה)?

ב. מה הדין כשאין שום מצב לעשות מחיצה ראויה ורוצה לאכול תוך ד"א של הנפטר?

ג. מה הדין ברכב / אמבולנס המוביל את הנפטר, והנהג או המלוה רוצים לאכול ואין מחיצה ביניהם?

תשובה: א. לכתחילה מחיצה חייבת להיות במצב שהיא עומדת בפני עצמה באופן שלא תיטלטל ברוח, ולא סגי במחיצה של ניילון או סדין וכדו'. ובדיעבד ניתן לעשותה גם משמיכה, רק שצריך לתקוע שולי השמיכה באופן הנ"ל.

ב. במצב שאין שום אמצעי לעשות מחיצה, ניתן לסמוך על כך שיחזיר פניו מהמת.

ג. כנ"ל הדין ברכב שמוביל את הנפטר אם אין אפשרות לעצור את הרכב ולרדת, יאכל בפנים שהרי פניו לא בפני המת. (תשובת הגאון הרב אביגדור נבנצאל שליט"א)

4. עישון תוך ד"א של המת במצבים מיוחדים

שאלה: האם מותר לעשן בקרבת הנפטר תוך ד' אמותיו במקרים שיש ריח רע מהגופה וזה משמש כתריס לדחות את הריח הנורא (בהעדר אמצעים אחרים כגון ספריי, ג'ל מיוחד וכדו') ?

תשובה: לעשן בפני המת הוא קלות ראש ואסור, אך לצורך הנ"ל מותר.

5. שירה בתוך ד"א של המת

מטבע הדברים המתנדבים נחשפים למראות קשים ולא נעימים, ולפעמים זה מקשה מאד לעבודת הקודש ולתפקוד המתנדב בשטח.

שאלה: האם במקרים כאלו יהיה מותר לשיר בפה בשקט כדי להתגבר על התחושה הקשה, או שזה בגדר לועג לרש?

תשובה: במצב כזה מותר לשיר אך בשקט, ואפי' כמה מתנדבים יחד. בפרט אם זה עוזר להתגבר ולהמשיך בעבודת הקודש (והניסיון הוכיח כי דבר זה מועיל).

(ע"פ פסק של הגאון הרב אביגדור נבנצאל שליט"א)

6. לועג לרש ואיסור קלות ראש

"לעג לְרֵשׁ חָרָף עוֹשֶׂהוּ שׁוֹמֵחַ לְאִיד לֹא יִזְקֶה" (משלי י"ז, ה') חכמים אסרו לקיים מצוות בפני המת משום לועג לרש. אדם שמקיים מצוות בפני המת נראה כאילו לועג לו, שהרי המת פטור מלקיים את כל המצוות כמו שנאמר: בְּמַתִּים חָפְשִׁי כְּמוֹ חֲלָלִים שְׂכָבֵי קֶבֶר. ועל כך אמרו חז"ל: והתניא: לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו וספר תורה בזרועו וקורא, ואם עושה כן עובר משום לועג לרש חרף עושהו.

7. איסור קיום מצוות ציצית בפני המת

במספר אירועים שהיו, נראו העוסקים בנפטר, כשציציותיהם גלויות. לכן נחזור ונשנה ענין זה.

חכמים אסרו לקיים מצוות בפני המת משום 'לועג לרש'. אדם שמקיים מצוות בפני המת נראה כאילו לועג לו, שהרי המת פטור מלקיים את כל המצוות. דבר זה נלמד מהפסוק בתהילים (ח', ו') **בַּמָּתִים הִפְשִׁי כְּמוֹ הַלְלִים שְׁכַבְי קֶבֶר**. ועל כך אמרו חז"ל (ברכות י"ח א'): לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו וספר תורה בזרועו וקורא. ואם עושה כן עובר משום לועג לרש חרף עושהו.

משום איסור זה של לועג לרש קבעו חז"ל שאין ללכת בציצית מגולה לפני המת.

לגבי ציצית נפסק בשו"ע: מותר ליכנס בביה"ק והוא לבוש ציצית, והוא שלא יהא נגרר על הקברות, אבל אם הוא נגרר, אסור משום לועג לרש, בד"א בימיהם, שהיו מטילים ציצית במלבוש שלובשים לצורך עצמם, אבל אנו שאין מכוונים בהם אלא לשם מצוה, אסור אפילו שאינם נגררים. וה"מ כשהציציות מגולים, אבל אם הם מכוסים, מותר. ובסימן כ"ג נפסק ג"כ: הנכנס תוך ד' אמות של מת או של קבר, דינו כנכנס לביה"ק.

הלכה למעשה: מתנדבי זק"א בשעת עבודת הקודש הם "הקדושים אשר בארץ המה", עליהם להקפיד לכסות את הציצית בזמן הטיפול באירוע.

הלכה זו מתייחסת גם לגבי טיפול באיסוף רקמות ודם הנפש.

8. הסתרת הציצית כשמתעסקים בגופת אשה וקטן

שאלה: האם חיוב הסתרת הציצית חל גם על המתעסקים בגופת אשה או קטן?

תשובה: לגבי קטן כולם מסכימים שיש ענין של 'לועג לרש' כי סופו באופן עקרוני - להגיע לחיוב מצוות.

אך לגבי אשה יש מחלוקת בין ה'כף החיים' ל'משנ"ב', המ"ב אסור משום שיש לועג לרש באשה בכל המצוות, והכף החיים מיקל.

9. שאילת שלום לנמצאים במחיצת המת

פסקו הפוסקים האחרונים שכל מי שנימצא במחיצת המת, אסור בשאילת שלום:

א. השומר על המת - אסור להשיב שלום. (זיכרון מאיר על אבלות עמוד 217)

ב. בזמן שהולכים להלוויה אין שואלים בשלום חברים. (גשר החיים עמוד ק"ל)

ג. השומר על המת אסור בשאלת שלום או להשיב שלום. (נטעי גבריאל הלכות אבלות חלק א' עמוד ס"ג)

הלכה למעשה: כל מי שנמצא במחיצת המת אסור בשאילת שלום.

10. ההגדרה ההלכתית ל"שאילת שלום"

א. הנמצאים במחיצת המת אסור להם לומר "שלום" איש לרעהו.

ב. אסור גם לומר "צפרא דמרי טב" (גשר החיים עמוד רכ"ה וכן

נטעי גבריאל עמוד תמ"ו). ג. מותר לברך את חברו בשאר ברכות

כגון "תהיה בריא" "תצליח" וכדומה (שם). ד. כל האמור לעיל זהו

בנוסף לאיסור של שיחות בטלות האסורות במחיצת המת משום
"לועג לרש".

11. שימוש בתכשירים למניעת ריח רע

**שאלה: האם מותר להשתמש בתכשירים שונים המפיצים ריח בשעת
הטיפול בנפטרים כדי למנוע ריח רע?**

תשובה: איתא במסכת ברכות (דף נ"ג עמוד א'): "אין מברכין לא
על הנר ולא על הבשמים של מתים. מאי טעמא? נר - לכבוד הוא
דעבידא, בשמים - לעבורי ריחא הוא דעבידי".

והוסיף על כך בלחם משנה (הלכות אבל פרק י"ג): "ובשמים של
מתים היינו שמשמים בבית המת או על המת עצמו להעביר הריח.
והוא משנה בפ' אלו דברים בברכות (דף נ"א ב) ושם כתבו הר"ף
ז"ל. וכן כתב בספר כל בו על אבלות (עמוד 59): היה מנהג זה לפנים
מנהג ישראל כמפורש בברכות נ"ג "על בשמים של מתים", "בשמים
לעבורי ריחא הוא דעביד".

וכן מצינו בביצה (ו) יו"ט שני לגבי מת, כחול שויהו רבנן אפי' למיגז
ליה אסא. ופרש"י, שהיו מניחין הדס על מיטת המת לכבודו. וכן
פסקו הטוש"ע א"ח (סי' תקכו ס"ד) ובאחרונים שם. וכן בנדה (לז)
בעובדא דר' שילא ורב אסי חזו דפרחא אסא מהאי פוריא להאי
פוריא. ע"ש. ומכיוון שמצאנו שבימי רז"ל נהגו כבר בהנחת והולכת
בשמים והדס על מיטת המת, וכן לפני המת, ומסתברא ודאי שאין
חילוק בין שושנים ופרחים לשאר בשמים.

ועוד כתב שם (כלבו עמ' 86): "עוד נהגו לזלף לפני מיטתו יין, גם
כן מטעם הנ"ל, כבוד המת וכבוד החיים שיהי' ריח טוב לפני אנשים
הבאים לכבודו".

הלכה למעשה: מותר להשתמש בתכשירים מפיצי ריח למנוע ריח רע ואף מותר לזלף על בגדי הנפטר, כפי שמשמע מלשונו של הלחם משנה.

כלל ג'

התנהגות במחיצת המת למתעסקים בו

חיוב קריעה לעומדים בשעת יציאת נשמה; חובת נטילת ידיים אחרי טיפול בנפטר; הלווית המת בעת פינויו מביתו; הוצאת מת מן הבית.

1. חיוב קריעה לעומדים בשעת יציאת נשמה

מתנדבי זק"א הממהרים לבוא לזירת אירוע - וכלשונו של בעל נהר מצרים - "מתעסקים תמיד בשמירת המתים וקבורתם" - אם קורה, והם נוכחים בשעה של יציאת נשמה בזירת האירוע, הם פטורים מקריעה זו.

2. חובת נטילת ידיים אחרי טיפול בנפטר

א. בשו"ע יו"ד (שע"ו סעיף ד') פוסק המחבר שיש חובה לטול ידיים לאחר שיוצאים מבית הקברות.

ב. בשו"ע או"ח (סימן ד' סעיף י"ז) הוסיף המחבר: "הולך בין המתים ומי שנגע במת", וכתב שם המשנה ברורה בשם המגן אברהם: "ואפילו מי שנכנס אצל מת אחד או שהולך ללוותו נוהגין בנטילה", וביציף אליעזר, (אבן יעקב (סימן מ"ד אות ב') כתב שמשמע מדברי המגן אברהם, שאף אם המלווה לא נכנס לארבע אמות של המת בכל זאת חייב בנטילה.

ג. במשנה ברורה (שם אות ל"ט) כתב שיש מחמירים בהולך בין המתים ליטול ידיו ג' פעמים ולא די בנטילה אחת.

ד. הרמ"א (שם) הוסיף: "נהגו להקפיד אם יכנס אדם לבית אחר קודם שירחץ וכו' ומנהג אבותינו תורה".

ה. בספר יוסף אומץ (דיני הוצאת המת) כתב: "הנטילה הנהוגה בחצר בית עולם ובחצר בית הכנסת והזהירות לנטילה קודם שיכנסו לשום בית, אף על פי דלפום רהיטא יש מקום תמיהא בעינינו אלו. מכל מקום אל ילוזו בעיניהם מנהג קדמונינו הותיקין כי לכולם יש סמך".

הלכה למעשה: כל מי שנגע בנפטר או היה בחדר אחד עם נפטר, או היה בלוויה, אפילו היה רחוק יותר מארבע אמות מהנפטר, חייב ליטול ידיו ג' פעמים כמו בנטילת שחרית. בנוסף יש להקפיד על המנהג שלא להיכנס לבית כל שהוא, לפני שנטל ידיו.

3. הלווית המת בעת פינויו מביתו

שאלה: מתנדבי זק"א המפנים נפטר ממקום אירוע כגון תאונת דרכים, פיגוע, רצח וכדו', האם הם חייבים ללוות את הנפטר, לפחות ד' אמות כפי שיש חובה בכל לוויה של נפטר ללוות את המת?

תשובה: מצאתי בספר יוסף אומץ (פרנקפורט) בדיני אונן שכותב וז"ל: מיום עמדי על דעתי הקלושה, נסתפקתי במה שפה עמנו מחלקים הוצאת המת לשנים, דהיינו מהבית עד בית הטהרה והוא שקורין פה לוויה, ומבית הטהרה עד הקבר והוא שקורין פה מצוה, ולכן לא ידעתי איזה מהם עקרי, ואחרי שלא ידעתי דבר ברור דאיכא פנים לכאן ולכאן, לקחתי סמך מן השם דלמה שקורין קדמונינו שם

מצוה הוא עיקר המצוה עכ"ל.

הלכה למעשה: פסק בציץ אליעזר (חלק ה' - רמת רחל פרק נ' אות ד) "נראה מזה דמקובל היה בידי קדמונינו **דעיקר מצוות לוי** **היא הליווי בשעת הוצאת המת אל מקום מנוחתו האחרונה לבית הקברות**, [ולא בזמן פינוי הנפטר ממקום למקום]."

4. הוצאת מת מן הבית

שאלה: מתנדבי זק"א הבאים לפנות נפטר מבית, האם יש להם להיזהר בצוואתו של רבי יהודה החסיד, שלא יצא אדם מפתח הבית לפני הוצאת המת?

תשובה: מתנדבי זק"א המפנים נפטר מבית, אין להם לחשוש לצוואתו של רבי יהודה החסיד, משתי סיבות: **א.** למתעסקים מותר לצאת ראשונים. **ב.** האיסור נוהג רק בזמן מצוות לוית המת ולא בזמן פינוי.

כלל ד'

הנחיות לפעולות ראשוניות בזירת מב"ט

פתיחת כפות הידיים; להניח את ידי הנפטר משני צידי גופו; סגירת פיו של הנפטר; כיסוי פני המת וצילומו.

מזה זמן רב שפנו אלי מספר מתנדבים, על פעולות הנדרשות לבצע בזירת מב"ט כאשר מתנדבי זק"א הם הראשונים לזכות הגדולה בטיפול בחסד של אמת.

הנה חברה קדישא בעת הטהרה נדרשים על - פי ההלכה לבצע מספר פעולות בנפטר, כגון עצימת עיניו, פתיחת ידיו וכדו', אולם לעיתים כאשר הנפטר מגיע לחדר הטהרה, קשה לבצע פעולות אלו בשל קישיון האברים לאחר המוות. מתנדבי זק"א שהינם לרוב הראשונים שמטפלים בנפטר סמוך למיתתו, מן הראוי לבצע מס' פעולות שיפורטו להלן, אם מצב הגופה מאפשר זאת.

1. פתיחת כפות הידיים

פעולה ראשונה, פתיחת כפות הידיים כדי שתהיינה פשוטות ולא סגורות. רצוי שאנשי זק"א יביאו ברכה על ראשם ויקפידו בשעת הכנת המת לפינויו, לפשוט את כפות ידיו, ובוודאי שיחזיק להם המת טובה.

2. להניח את ידי הנפטר משני צידי גופו

מן הראוי שמתנדבי זק"א יניחו את ידי הנפטר משני צידי גופו על מותניו.

הערה: עיקר ההקפדה היא על הנחת המת בקבר, לכן אם לצורך פינויו יש צורך להניח את הידיים על החזה, מותר, לפי שזהו כבודו. כמו שכתב בגשר החיים שם (עמוד קל"ח) שכן מנהג ירושלים, כאשר המת רחב גוף או מפני שהזמן דחוק או מפני שקירות הקבר הם מקרקע סלעית, וקשה להרחיב את הקבר, ניתן לקברו כשידיו על ליבו.

3. סגירת פיו של הנפטר

במסגרת ההנחיות לפעולות ראשוניות בזירת מב"ט, יש לדון בסתימת פיו של הנפטר.

במסכת שבת (קנא:) מונה המשנה בין הפעולות המותרות בשבת: קושרין את הלחי (של מת). וכן נפסק בשולחן ערוך (יו"ד שנ"ב סעיף ד'): ואם נפתח פיו, קושרין לחייו. וכתב בגשר החיים (חלק א' עמוד מ"ט): ואם פיו פתוח סותמין אותו ואם אי אפשר לסגרו, קושרין לחייו כדי שלא יהיה פיו פתוח ויכנס בו הרוח ויש חשש שיתפח. וכן בנטעי גבריאל (הל' אבלות ח"א עמ' מ"ו): אם פיו פתוח יסגרו אותו ואם אי אפשר לסגרו קושרים על לחייו שלא יתעקמו. בגמרא במסכת שבת משמע שעיקר הטעם לסגירת פיו של מת הוא שלא יכנס אויר לחלל הגוף, כיון שכניסת האויר לחלל הגוף גורמת לבזיון המת. לכן רצוי לסתום את פיו של המת סמוך ככל האפשר לזמן המוות. וכן בספר זכרון מאיר על אבלות (ח"א עמ' 169) כתב שיש לסגור את פי המת לאחר קביעת המוות ולא להמתין לשעת הטהרה.

יש להבהיר כי 'לחי' בלשון חז"ל הכוונה ללסת ו'קושרין לחייו' הכוונה היא לחבר את הלסת התחתונה (הסנטר) ללסת העליונה

ועל ידי כך נסתם הפה.

הלכה למעשה: מתנדבי זק"א המגיעים לטפל במקרה מב"ט, יעשו כמבואר לעיל, בתנאי שמצב הגופה מאפשר פעולה זאת. כל האמור לעיל מדובר ביום חול, לגבי טיפול במת בשבת או יום טוב הדין שונה, יעויין בהמשך.

4. כיסוי פני המת וצילומו

הלכה למעשה: ראוי שמתנדבי זק"א בהגיעם לטפל בנפטר ישתדלו לכסות את פניו. מותר לגלות את פני המת או לצלם אותם לשם זיהוי, כי זהו כבודו.

יש לציין: א. אסור לצלם מת מהסיבות הבאות: **(1)** ביזיון המת **(2)** איסור הנאה **(3)** סכנה לחיים

ב. מותר לצלם מת לצורך זיהוי - אם אין דרך אחרת לזיהוי וגם זה רק לגורמים המוסמכים לכך.

פרק ב' דיני קבורה

הגדרות דם החייב בקבורה; עד כמה יש לטרוח בתאונה על מסילת ברזל; שימוש ברכוש המת לצורך קבורתו; קבורת חפצים של המת; קבורת שיער המת; התאמת חלקי גופות לגופה עצמה; קבורת שקית הגופה; דין בגדי המתעסקים שנספגו בדם; חבל שעליו נתלה; קבורת בגדי המת הספוגים בדם; קבורת הדם והממצאים יחד עם גופת המת; דם וממצאים שהתערבבו בשטח; חלקי גופות ורקמות הנמצאים במכון הפתולוגי השייכים לנפטרים שאינם שומרי תומ"צ; קבורת שיניו של נפטר; קבורת שליא; אמצעים שאסור לעשות בהם שימוש לצורך איסוף הדם; ניקוי הדם ע"י ניקוז המים; איסוף ממצאים באירוע מב"ט בריקבון; דם שניתז על חפצים שונים; הטיפול בדם שעל בגדיו של הנפטר או מסביבו; קבורה של עצם פחות משעורה; תפילין שנכתמו בדם; הטיפול במתאבדים; טיפול בגופה שרופה.

1. הגדרות דם החייב בקבורה

שאלה: בפיגוע, נדקרה אישה אנושות ונפטרה שעה קלה לאחר מכן בביה"ח, האם יש צורך לצאת לאסוף את הממצאים שנותרו בזירה משום חשש לדם הנפש?

תשובה: הכללים לדם הטעון קבורה: א. דם שיצא מחיים ופסק -

אינו טעון קבורה לכולי עלמא. ב. **דם שיצא מחיים סמוך למיתה ונמשך עד למיתה** - לדעת החינוך בית יהודה (סימן צ"ה) והחיים ביד (סימן ק"א), יש חיוב לקברו, דחיישינן שיש בו דם הנפש. ג. **דם הנפש, דהיינו דם שיצא בשעת מיתה שזהו הדם שהנפש תלויה בו** - לכולי עלמא טעון קבורה, מדרבנן. ד. **דם שיצא לאחר מיתה** - לדעת החינוך בית יהודה והחיים ביד, אינו טעון קבורה כלל, כי ברור שאין זה דם שהנפש תלויה בו. לדעת המהרש"ם (בשו"ת סימן קס"ב) ושבת הלוי (חלק ה' סימן קע"ט), טעון קבורה, היות וכל דם היוצא מן האדם הרי הוא כבשרו. לדעת גשר החיים (חלק א' פרק י"א), רק אם יש רביעית דם במקום אחד טעון קבורה.

הלכה למעשה: מתנדבי זק"א הבאים לטפל באירועי מוות בלתי טבעי ויש דם במקום האסון, מְסַפֵּק יש לאסוף כל טיפה של דם כדי להביא לקבורה יחד עם המת. בשעת דחק גדול כגון דם מן המת שנתפזר לאורך מסילת ברזל וכמעט בלתי אפשרי לאסוף את כל הדם יש לסמוך על דעת גשר החיים ולאסוף, רק אם יש רביעית דם במקום אחד.

לגבי המקרה האמור, מן הראוי היה לאסוף את כל הדם מזירת הפיגוע, מכיוון שהיה זה דם שיצא מחיים ונמשך עד לאחר מיתה, שכאמור בסעיף ב' טעון קבורה.

2. עד כמה יש לטרוח בתאונה על מסילת ברזל

מדי פעם מתרחשת ת.ד. קטלנית בין רכבות לרכבים פרטיים או בין הולכי רגל לרכבת, ומתנדבי זק"א נדרשים לטפל בהרוגים ובאסיפת הממצאים הרבים על מסילות הברזל. במקרים אלו הפיזור על פסי הרכבת הוא רחב היקף.

השאלה היא: עד כמה חובה לטרוח לאסוף את חלקי הגופה, והאם יש הבדל בין חלקי רקמה לדם?

תשובה: א. חובת קבורה מדאורייתא היא על בשר עד כזית (תוס' יו"ט מס' שבת פרק י' משנה ה'), ועצם עד כשעורה (שבט הלוי חלק א' קל"ד), פחות מכאן לכתחילה יש חיוב קבורה מדרבנן אפי' בכלשהו (משום גניזה - חת"ס ח"ב שנ"ג).

ב. קבורת דם הינה מדרבנן כנזכר בשו"ת מהרש"ם (סימן קס"ב) וז"ל: ואף שקיימא לן דהמלין מתו עובר בלא תעשה היינו בהמת גופיה, אבל גבי הדם ודאי דלא שייך בל תלין וכו'. ולכן לכולי עלמא חיוב הקבורה בדם הוא רק מדרבנן, עכ"ל.

ג. לכתחילה יש לאסוף כל טיפת דם מחשש לדם הנפש (כפי שהזכרנו לעיל), בדיעבד, בדם שיצא בוודאי לאחר מיתה יש להקל כדעת גשר החיים (חלק א' פרק י"א אות ה') לאסוף רק אם יש רביעית דם במקום אחד.

הלכה למעשה: במקרה של תאונה על מסילת ברזל, שכפי שצוין בשאלה הפיזור הוא רחב היקף, מן הראוי לאסוף עד כמה שיד אדם מגעת, וחזקה על אנשי זק"א האמונים על מלאכת הקודש שיעשו את המוטל עליהם בדקדוק ההלכה.

3. שימוש ברכוש המת לצורך קבורתו

שאלה: האם מותר להשתמש ברכושו של הנפטר ע"מ לטפל בו? השאלה מתייחסת למגוון אפשרויות: שימוש בחשמל לצורך תאורה, ואוורור, הדלקת מזגן או מאווררים בבית הנפטר, שימוש בשמיכות, כריות או מגבות מבית הנפטר לצורך ספיגת הדם וכדו'. השאלה

מתחזקת בעיקר במקרה של ריקבון שבו יש צורך באמצעי ספיגה רבים סביב הנפטר.

תשובה: חפצים שונים הספוגים בדם או בנוזלים היוצאים מהמת טעונים קבורה, ולכן אין ספק שמותר ואף חובה לפנותם יחד עם המת ולהביאם לקבורה.

לגבי השאלה האם מותר להשתמש בשאר רכוש של המת שלצורך הטיפול בו כמבואר בשאלה, כתב הרא"ש בתשובה (כלל י"ג אות י"ח, י"ט) וז"ל: דבר ידוע אם נתן מממונו הרבה מתנות לאחרים ושייר מעט ליורשיו אפילו הכי היורשים הקרובים לירש מן התורה חייבים בקבורתו כי מממונו הנשאר לו לאחר מותו חייבים בי"ד לקברו.

וכתב הרמב"ן: הלכך קוברים אותו דספק איסורא הוא אפילו תבעו יורשים נמי דלא ליקברוהו מוציאין מהן בעל כרחם. ואפילו במת דעלמא דלית ליה קוברין וקאמר אל תקברוהו אין שומעין לו דבזיונא דכולהו חיי קא אמרינן ולא משום בני משפחה בלחוד ע"כ.

וכן נפסק בשו"ע (יו"ד סימן שמ"ח): האומר אל תקברוהו מנכסיו, אין שומעין לו, אלא מוציאין מיורשיו כל צרכי קבורתו בעל כרחו. ועוד בשו"ע (חו"מ סימן רנ"ג סעיף ל"א): מי שנתן מממונו מתנות הרבה ושייר מעט ליורשיו, היורשים חייבים לקברו. וכתב שם בסמ"ע (ס"ק ע'): והנכסים שירשו שם אביהם עליהם וקוברים אותו משלו.

הלכה למעשה: כל רכושו של המת משועבד לצרכי קבורתו בכבוד הראוי לו ואין צורך לקבל את רשות היורשים לשם כך. לכן מותר להשתמש בתאורה, מיזוג, סדינים, כריות וכל הדרוש לטיפול במת לפינביו בכבוד הראוי. פסק זה הובא לעיונו של הרה"ג רבי יהודה סילמן שליט"א ונתן את הסכמתו.

4. קבורת חפצים של המת

שאלה: האם יש חובה להביא לקבורה חפצים שהיו על גוף המת בשעת פטירתו, כגון שעון, שיניים תותבות, משקפיים ותכשיטים שונים?

תשובה: פאה נכרית, שן תותבת קבועה וכדו' אסורים. אבל תכשיטים, שעונים, משקפיים וכדו' מותרים מכיוון שהם אינם קשורים בגופו באופן קבוע, ולכן חובה להחזירם ליורשים.

5. קבורת שיער המת

מתנדבי זק"א העוסקים במלאכת הקודש בשטח פיגוע, חייבים להביא לקבורה גם שיער שנתלש מהמתים תוך כדי פיגוע, כדי לחשוש לדעת הראשונים ששיער מת אסור.

6. התאמת חלקי גופות לגופה עצמה

שאלה: אנשים שנהרגו ל"ע בפיגוע או בתאונה קשה ויש בשטח האירוע חלקי גוף, האם יש חובה לוודא לאיזו גופה שייך כל חלק, כדי לקבור את כל חלקי המת בקבר אחד, או שאין צורך להקפיד על כך, ובלבד שכל החלקים יבואו לקבורה אפילו בקבר אחרים?

תשובה: לכתחילה ודאי צריך לעשות מאמץ לשייך את חלקי הגופה לגופת המת, (כדעת המעבר יבק שפתי רננות פרק כ"ה). אולם אם יש קושי גדול, או אם צריך לעכב קבורת המת, אפשר לסמוך על דעת החתם סופר (בשו"ת חלק ד' סימן קל"ב) שאפשר לקבור את

המת בקבר אחד, ואת שאר החלקים בקבר אחר.

7. קבורת שקית הגופה

כדי שחפץ יאסר בהנאה ויהיה חייב קבורה דרושים התנאים הבאים:

א. החפץ יינתן על המת או על מיטתו. **ב.** החפץ יינתן כאשר כוונת הנותן היא לקבור את החפץ עם המת. **ג.** החפץ יינתן על ידי בעל החפץ ולא על ידי אדם אחר, שהרי אין אדם אוסר דבר שאינו שלו.

תנאים אלו מתקיימים בשקית הפוליטילן (פלסטיק). שכן בדרך כלל יש בשקית דם או חלקים אחרים מהמת הטעונים קבורה, וידוע לכל העוסקים במלאכת הקודש שסופה של השקית להיקבר, לכן השקית טעונה קבורה. ויש להשתדל לקבור את השקית בנפרד, ולא עם המת שאין לעשות חציצה בין גוף המת לקרקע כמבואר בספרים.

8. דין בגדי המתעסקים שנספגו בדם

שאלה: נפצעתי בתאונת רכבת והייתי זמן מה בבית - החולים, האדם שישב לידי ברכבת נהרג והוא נשען עלי, היינו לכודים בתוך הקרון ודמו נספג בבגדיי, מה עלי לעשות עם הבגדים, האם עלי לזרוקם או לקברם? הפניה הועברה לוועד הרבנים שהשיבו לו שמכיוון שהבגדים נקרעו מעליו בזמן התאונה מוטב שיקברם.

אולם מכיוון שהדבר נוגע לעיתים גם למתנדבי זק"א, נשאלת השאלה מה לעשות במקרה שנספג דם של הרוגים בבגדי המתנדבים

המטפלים?

תשובה: בחכמת אדם הלכות אבלות (כלל קנ"ז סעיף י') נכתב: "אם ניתז מן הדם על שאר בגדים שאינו מלובש (המת) בהן וכו', יכבסם היטב היטב עד שלא יישאר בהם רושם דם, והמים ישפכו אל קברו". ע"כ.

ובבינת אדם שם: "יכבסו הבגדים יפה שלא יישאר בו שום אדמומית במים, שלא נחוש לשמא נשאר רביעית דם. ואף אם יישאר רושם הכתם בבגד אינו מזיק, ומותר לכהן ללבשם ולכנוס באהל עם הבגדים אחר הכיבוס, והמים שנתכבסו הבגדים ישפכו לגומא בבית הקברות".

ובשבט הלוי (חלק ה' סימן קע"ט) כתב: "מכבסין הבגד עד שלא יישאר רושם והמים ישפכו אל קברו או סמוך לקברו, ומתקיים בזה מצות קבורה בדם. ואחר כך מותר לכהן ללבוש הבגד, וצריך עיון קצת מנהגינו שמכבסים הדם ויוצא אל הביוב עם המים, והוא לכאורה נגד ההלכה".

הלכה למעשה: יש להשרות את הבגד בכלי עם מים עד שהדם יצא מן הבגד אל המים, ואת המים יש לשפוך או לקבר של הנפטר או בגומא סמוך לקברו או לפחות בגומא בשטח בית קברות כל שהוא.

9. חבל שעליו נתלה

שאלה: באירוע מב"ט כאשר מדובר בתליה, האם יש חובה לקבור גם את החבל שעליו נתלה הנפטר?

תשובה: במסכת סנהדרין (דף מ"ה ע"ב): "אחד אבן שנסקל בה

ואחד עץ שנתלה עליו ואחד סייף שנהרג בו ואחד סודר שנחנק בו כולן נקברים עמו, ורש"י שם ד"ה כולם פירש "דמריבוייא דקבור תקברנו יתירא משמע ליה דאף עץ בעי קבורה.

ובספר חסידים (סימן אלף קיג) נאמר: סכין אחד מצאו בקבר של הרוגים שנהרגו על קידוש השם לאחר שנים רבות שתפרו קבר, ומצאו הסכין, ורצו לקחת אותו. אמר החכם במקום שנמצא שם תשימו אותו ואל יעשו בו מלאכה ואל יהנה בו.

ובשו"ת קול מבשר (חלק א סימן נח): "על דבר השאלה של וועדת הר ציון, בענין מה שהביאו העולים חבל עב שהסירו מעל אחד העצים בעיר אחת שבמדינת פולין שנתלו עליו מאחינו בית ישראל הי"ד, ומנהלי הוועדה הנ"ל הנהיגו שבזמן שמתאספים ביום עשרה בטבת בבהכ"נ של הר ציון להתפלל ולהזכיר נשמות ההרוגים הקדושים הי"ד, אז יתאזר החזן בחבל זה, ועכשיו הם שואלים אם אין חשש איסור בזה".

ופסק בסוף התשובה: "החבל העב שנתלו עליו יש לו דין סודר שנחנק בו, וצריך קבורה והוא אסור בהנאה. ואם כן אסור להשתמש בו שיחגור אותו החזן על מלבושיו, והוא איסור דאורייתא דיליף ליה מקרא כנ"ל".

הלכה למעשה: מכל המקורות הנ"ל ועוד, נראה שכלי שגרם למותו של אדם בין שמיתה זו הייתה כדין, כמו הרוגי בית דין, ובין אם מיתה זו הייתה שלא כדין. כמו המקרים המובאים בספר חסידים ובשאלת יעב"ץ, הכלי נאסר בהנאה וטעון קבורה. ולכן במקרה של תליה יש להביא לקבורה את החבל.

10. קבורת בגדי המת הספוגים בדם

שאלה: בגדים או חפצים אחרים הספוגים בדם שיצא מהמת כיצד והיכן יש לקברם?

תשובה:

א. יש להשתדל שכל הממצאים הספוגים בדם יובאו לקבורה יחד עם המת בקברו.

ב. אם המת כבר נקבר, אסור לפתוח את קברו לשם קבורת הדם, אולם מותר לחפור בעפר אשר מעל לקבר ולקבור שם את הממצאים ספוגי הדם, בתנאי שלא יפתחו את לוחות האבן המכסות את המת.

ג. יש להקפיד שמעל החפצים ספוגי הדם יהיה עפר, לפחות בגובה שלושה טפחים.

ד. חפצים שרק הוכתמו בדם וניתן להוריד את הדם בכיבוס, כגון שטיח, וילון וכדו' שנמצא עליהם כתמי דם, דינם כמו בסעיף 8. ואם הם ספוגים בהרבה דם, דינם כבסעיפים א', ב', ג'. בסעיף זה.

11. קבורת הדם והממצאים יחד עם גופת המת

שאלה: אחרי מלאכת איסוף הדם והממצאים, מה החובה לגבי הקבורה יחד עם גופת המת?

תשובה: אם נאספו סמרטוטים וכדו' עם דם, לכתחילה רצוי להביא את זה לקבורה יחד עם הנפטר בקברו.

דם שיצא מן המת וטעון קבורה יש בזה מחלוקת, ה"מעבר יבק" מאד מחמיר בעניין, ואומר שיש חובה לצרף לקבר של הנפטר כל

דבר שטעון קבורה, דם, שיער, שיניים, הכל חייב להיקבר עם הנפטר. מאידך, ה"חתם סופר" בתשובה כותב: "איני רואה קפידא בזה". אם כן, במידה וניתן לקבור עם הנפטר הרי שזה עדיף. אבל אם הגופה כבר נקברה ניתן לסמוך על ה"חתם סופר" ולהביא את הממצאים לקבורה במקום אחר, אבל להביא לקבורה בכל מקרה.

12. דם וממצאים שהתערבבו בשטח

שאלה: מה הדין באופן שיש יותר מהרוג אחד בשטח, ואין יודעים בדיוק של מי הדם כי הכל התערבב שם, היכן ואיך קוברים את הדם והממצאים שסמוך להם?

תשובה: קוברים באחד הקברים לא משנה איזה קבר, העיקר שהדם קבור.

13. חלקי גופות ורקמות הנמצאים במכון הפתולוגי השייכים לנפטרים שאינם שומרי תומ"צ

שאלה: במכון הפתולוגי באבו כביר ישנם חלקי גופות שונים ורקמות של נפטרים שקרוביהן אינם שומרי תומ"צ שהסכימו לניתוח לאחר המוות. האם מבחינתנו יש לעשות כל מאמץ להביא את כל החלקים והרקמות לקבורה ובכך למנוע חילול כבוד המת (למרות שמשפחה הנפטרים אינם מעוניינים בכך)?

תשובה: יש חובה מהתורה לקבור את המת שנאמר: "קבר תקברנו". לדעת החתם סופר חובה זו חלה על כל נפטר אפילו היה רשע גמור או מומר (שו"ת חת"ס חלק ב' יו"ד סי' שמ"א). גם אם בני המשפחה

או הנפטר עצמו אינם מעוניינים בקבורה לא שומעים להם וכמו שנפסק בשו"ע (יו"ד הלכו' אבילות סי' שמ"ח ס"ג): "אפילו מי שאין לו ממון שציווה ואמר אל תקברוהו, אין שומעין לו".

במקרה זה חלה חובת הקבורה על הציבור או על שליחי הציבור הנאמנים והם מתנדבי זק"א חסד של אמת היקרים ומסורים.

14. קבורת שיניו של נפטר

שאלה: איפה צריך לשים שיניו של נפטר, בתוך הקבר או מעל הכיסוי החוצץ בין הנפטר לחול?

תשובה: עדיף בתוך הקבר.

15. קבורת שליא

שאלה: האם יש חיוב לקבור שליא?

תשובה: מצד המנהג יש לקבור שליא. ועיין בשו"ת ציץ אליעזר (חלק י' סי' כ"ה פרק ח') דנראה מדבריו שאמנם חיוב קבורה מדינא אין בזה, אבל יש בזה משום מנהגא.

16. אמצעים שאסור לעשות בהם שימוש לצורך איסוף הדם

שאלה: האם מותר להשתמש באמצעים שונים לצורך איסוף הדם?

תשובה: העיקרון, שאסור להשתמש בתכשירים המפרקים את הדם, למשל, אם שופכים על דם אקונומיקה, התהליך הכימי הוא שהדם מתפרק והופך לסוג נזול אחר בכלל, וזה למעשה ביטול מצוות קבורה. עדיף להשתמש בסמרטוטים או ספוגים עם מים.

17. ניקוי הדם ע"י ניקוז המים

שאלה: דם של נרצח הנמצא בתוך האמבטיה, האם ניתן להורידו עם המים לניקוז, או שלא יוצא בזה ידי חובת מצות קבורה?

תשובה: אסור לעשות כן, כי לכתחילה חייבים לאסוף את הדם ולהביאו לקבורה.

18. איסוף ממצאים באירוע מב"ט בריקבון

שאלה: א. באירוע מב"ט בריקבון, במקום שהגופה הייתה מונחת עליו כגון מיטה, ספה, וכדו' בד"כ נשאר כתמי דם ונוזלים, האם יש חובה לפרק את הדיקט בתחתית המיטה?

ב. כמו"כ בת.ד. קטלנית, האם יש ענין לפרק את חלקי הפלסטיק והריפוד של הרכב?

תשובה: הערה ראשונה ומוקדמת היא, שאם הדבר גורם לנזק לרכוש, צריך לקבל את הסכמת הבעלים. כי איסור להזיק הוא מדאורייתא וקבורת דם לכו"ע זה מדרבנן.

אחרי שיש רשות, או שיש אומדנא גדולה מאד שיש כל כך הרבה דם במזרון או בריפוד וכדו' ובעליהם בוודאי הפקירו את זה, צריך לעשות מאמץ, אך לא ניתנה תורה למלאכי השרת וצריך לעשות

כמה שאפשר. וצריך לזכור שזה מדרבנן וכאשר אדם עשה מה שידו משגת יצא ידי חובה.

וכל זה אמור גם לגבי מקומות שקשה להגיע אליהם ולנקות את כל הדם וכו'. ובכל אופן כשיש ספק בשעת מעשה יש לעשות שאלת רב.

כמובן שכל הממצאים כמו חלקי ריפוד / מזרן הספוגים בדם, חייבים לבוא בקבורה.

19. דם שניתז על חפצים שונים

דם של חלל שניתז על אלונקה או על כל חפץ אחר, שוטפים את החפץ וקוברים את מי הדם בקבר של החלל ואפשר להשתמש אח"כ עם החפץ (גשר החיים פ"א ב' ס"ק ד' ובח"א כלל קנ"ז י').

20. הטיפול בדם שעל בגדיו של הנפטר או מסביבו

שאלה: אדם שמת וכאשר באו המתעסקים במצווה, מצאו שיש דם על בגדיו או דם סביבו על סדין או על העפר שסביב המת, כיצד יש לנהוג בדם זה?

תשובה: א. דם שבא מאדם בחייו אין על דם זה חובת קבורה כלל.

ב. דם שיצא בשעת יציאת הנפש או שיש ספק שמא יצא דם זה בשעת יציאת הנפש - דם זה חייב קבורה. וכן כתב בשו"ת חינוך בית יהודה סימן צ"ה: "ומצינו דרחמנא אחשביה לרביעית דם האדם דחיותה תלויה ביה ונקרא בתורה נפש לענין טומאה בנפש האדם

וכ' נפש זו רביעית דם". ועוד כתב שם: "הרוג או נפל מת בחבלות ופצעים, דאותו דם אחשביה רחמנא שמה שיצא בחייו עד מיתה דמה שהנפש תלוי בו והואיל דלא ידענא באיזה רביעית דם שיצא ממנו שהיה עיקר חיות תלוי בו, אימר דאותו רביעית דם מלוכלך בבגדיו".

וכן פסק בשבט הלוי חלק ה' יור"ד סימן קע"ט: "דם שיצא בשעת יציאת נשמה ויש חשש שנבלע בו רביעית הדם שהנפש יוצאת בו, דעת השו"ע והפוסקים והש"ך שקוברים אותו. וכן הבגדים שנבלע בהם הדם הזה או ספק דם זה, נוהגין לקבור אותו. ועל כן אין מטהרים אותו, רק קוברים עם המלבושים האלה שנבלע בהם הדם. ולא יחלצו אפילו מנעליו, דאולי הדם הזה במנעלים. ועל כן נוהגים בהרוג לחפור ולחתור במרא וחצינא בקרקע במקום שנמצא שם ההרוג ולקבור אותו העפר".

ג. דם שיצא מהמת לאחר מיתה. בדם זה יש מחלוקת הפוסקים. בשו"ת חינוך בית יהודה (שם) פסק שדם שיצא ודאי לאחר מיתה, אין בו חובת קבורה כלשונו: "אבל דם ששותת לאחר מיתה בודאי, דם זה לא נחשב".

דעת גשר החיים (עמ' ק"ז), כתב שדם שיצא לאחר מיתה, רק אם יש רביעית דם במקום אחד חייב קבורה. אבל, אם אין רביעית במקום אחד אין חובת קבורה.

בשו"ת מהרש"ם ח"ד סימן קי"ב פסק שדם שיצא לאחר מיתה חייב קבורה כלשונו: "ובפרט אם ידוע שיצא דם אחר מיתה הרי דמו כבשרו בזה".

ובשבט הלוי חלק ה' יור"ד סימן קע"ט פסק כדעת המהרש"ם "והדם השלישי, מה שיצא לאחר מיתה, הנה פשוט דחל בשעת מיתה חיוב

קבורה מהתורה על כל הגוף, בשר גידים ועצמות ודם, כי זה כל האדם". אמנם בסוף התשובה פסק שחיוב קבורת דם שיצא לאחר מיתה הוא רק מדרבנן.

וכן פסק בספר כל בו על אבלות עמ' 53 "טוב לקבור הדם עם המת".

מסקנות: אנשי החסד הבאים לאירוע שיש בו מת ויש דם על גופו או בבגדיו או על חפצים שסביבו וכן בעפר. יש לאסוף את כל הדם הזה ולהביאו לקבורה.

ובעפר שנבלע בו דם כתב בגשר החיים שכל זה הוא דווקא כשיש לחוש שיש רביעית דם, אבל בפחות מרביעית א"צ לאסוף ולקבור.

21. קבורה של עצם פחות משעורה

שאלה: בגמרא מסופר שרבי יוחנן היה מנחם אבלים בעצם קטנה של הילד העשירי שלו. איך הוא לא קבר אותה?

תשובה: במסכת ברכות ה, ב. מובא שם המעשה, שהיה כרוך בסודרו עצם קטנה שאותה היה מראה לאבלים ומנחמם, ורש"י פירש שהעצם היתה קטנה מגודל שעורה (חצי סנטימטר) ואינה חייבת קבורה, ולקח אותה לנחם בה. (תשובת הרב יהושע הרשקוביץ שליט"א)

22. תפילין שנכתמו בדם

שאלה: בפיגוע הקשה שהיה בבית הכנסת בשכונת הר נוף בירושלים כאשר המחבלים טבחו ביהודים בעיצומה של תפילה, התפילין שהיו

על ההרוגים הוכתמו בדם וגם בתי התפילין. מה דינם של התפילין לגבי חיוב קבורה? ומה הדין לגבי הרצועות? כמו"כ מה הדין בספרי הקודש שנכתמו בדם ההרוגים?

תשובה: א. דם שיוצא בשעת יציאת נשמה וכן דם היוצא לאחר מיתה טעון קבורה.

ב. חפצים שיש עליהם דם, יש לנקותם ולספוג מהם את הדם במגבת וכדו' ולקבור את הדם.

ג. חפצים שנבלע בהם דם ולא ניתן לנקות מהם את הדם כמו גם ספרי קודש, יש לקבור את החפץ הזה.

ד. ולכן, רצועות התפילין שנספג בהם הדם ולא ניתן לנקותם יש לקברם.

ה. אבל בתי תפילין, שהדם היה רק על החלק החיצוני וניתן לנקות את כל הדם - אין צריך לקבור אלא לנקות היטב כנ"ל.

ואם הדם חדר לתוך בתי התפילין עצמן, יש חובה לקבור את הבית כולל הפרשיות, ואז יש להניח את הבית בתוך כלי חרס סגור כדין גביזה וכך לקברו.

23. הטיפול במתאבדים

שאלה: א. מה הגדר של מאבד עצמו לדעת?

ב. האם יש חיוב להתעסק ולטפל במתאבדים?

ג. האם הטיפול במתאבדים שונה מהטיפול בנפטר רגיל?

תשובה: א. הגדרת "מתאבד" לפי ההלכה הוא רק אם אדם שהוא בריא בנפשו ובחר ללא כל ספק שהוא עשה את המעשה בעצמו

שגרם למותו.

אבל אם הוא סבל מבעיות נפשיות (דכאון וכדו'), אין לו דין של מתאבד, ודינו כמת רגיל לגבי דרכי הטיפול והקבורה.

ואם יש ספק אם הוא בעצמו גרם למותו ע"י המעשה שעשה או שמישהו אחר פגע בו - אין לו דין של מאבד עצמו לדעת.

ב. במקרה שברור בוודאי שאדם שהתאבד הוא בריא בנפשו ולפי ההלכה יש לו דין של מאבד עצמו לדעת - השינוי היחיד הוא שיש לקברו בחלקה נפרדת, וכל שאר הדינים הוא כמת רגיל.

24. טיפול בגופה שרופה

שאלה: איך נוהגים לגבי קבורת גופה שנשרפה?

תשובה: מי שנשרף באונס כגון לאחר תאונה או בשוגג גמור, יש לו דין ככל מתי ישראל וקדושתם, ויש לקבור את אפרו בקבר ישראל ולנהוג עליו בכל מנהגי האבלות.

פרק ג' כללי

פינוי גופת מחבל מזירת פיגוע; העברת נפטר לצורך תרומת קרנית העין; הסתכנות לשם טיפול במת; התעסקות בטהרת נפטר כשיש חשד להידבקות; רחיצה בשבת לאחר טיפול בגופה במצב ריקבו; תשלומין לתפילת מנחה; ברכת הרואה קברי ישראל; נשיקה למת; נפל; הולכת המתים מעיר לעיר; במה רצוי לעטוף את גופת הנפטר; זיהוי ע"פ בדיקת ד.ב.א.

1. פינוי גופת מחבל מזירת פיגוע

שאלה: בפיגוע בו נהרג רק המחבל וישנה וודאות שמלבד החלקים שלו אין בשטח ממצאים נוספים, כיצד יש לנהוג?

תשובה: א. הרמב"ן בפירושו על התורה (דברים כ"א, כ"ב) מחדש כי בארץ ישראל יש חובה לקבור את המת מטעם "לא תטמא את ארצך". ומוסיף שם הרמב"ן כי "מן הלאו הזה קבר יהושע מלכי כנען ביומן". מכאן, שלדעת הרמב"ן יש חובה לקבור גם מי שאינו יהודי כל עוד מדובר בארץ ישראל.

ב. בשולחן ערוך יורה דעה (סימן קנ"א סעיף י"ב) נפסק שקוברים מתי אינם יהודים מפני דרכי שלום.

ג. אחת הסיבות לחיוב קבורה הוא - שלא יכשלו הכהנים ויטמאו

בטומאת מת. (נודע ביהודה תניבא יו"ד סימן ר"ט). וכיון שלדעת כל הפוסקים מת גוי מטמא במגע, ויש אומרים אף באוהל, יש לפנות מהשטח גם גופה של אינו יהודי.

ד. לדעת רוב הראשונים (עיין תשובה מאהבה חלק א' סימן מ"ז), מת גוי אסור בהנאה. ואם כן הוא נחשב כאיסורי הנאה הנקברים.

הלכה למעשה: לאור כל האמור יש לפנות ממקום הפיגוע גם גופת מת גוי, וגם את חלקיו, מכל הסיבות המנויות לעיל. למותר לציין כי במקרה זה אין איסור "בל תלין" במת גוי כמובא בגשר החיים. (חלק ב' פרק ב' אות ד')

2. העברת נפטר לצורך תרומת קרנית העין

שאלה: אדם שאינו שומר תומ"צ ונהרג בת.ד. ובחיייו חתם על כרטיס "אדי" שתורם את איבריו למדע רפואי, ובני המשפחה ביקשה ממתנדבי זק"א להעביר את הגופה לביה"ח לצורך תרומת קרנית העין עבור חולה, האם מותר להסיע את הגופה לצורך כך?

תשובה: נחלקו בזה כבר גדולי הפוסקים, מרן הגר"ש אלישיב זצוקללה"ה אסר, ואילו מרן הגר"ע יוסף זצוקללה"ה פסק להתיר.

3. הסתכנות לשם טיפול במת

שאלה: האם מותר למתנדבי זק"א לטפל בחללים במקום שיש חשש לפיקו"ג, למשל: להיכנס למקום של סכנת נפילת טילים, יריות, סכנת מפולת וכדו', חשש כבד למטעני נפץ בזירה?

תשובה: בעיקרון, אסור לאדם להיכנס לידי סכנת נפשות כדי לקיים מצווה, שנאמר "וחי בהם". ולא רק זאת אלא אפילו להציל חיי אדם אחר אין להיכנס לסכנה. כפי שסיכם זאת בשו"ע הרב (או"ח שכ"ט): "אם יש סכנה אין לו לסכן עצמו כדי להציל את חברו מאחר שהוא חוץ מן הסכנה. ואף שרואה במיתת חברו, ואע"פ שהוא ספק וחברו ודאי, מכל מקום הרי נאמר וחי בהם ולא שיבוא לידי ספק מיתה על ידי שיקיים מה שנאמר "לא תעמוד על דם רעך". אולם בשעת מלחמה הדין שונה.

הלכה למעשה: עיקר פעילות מתנדבי זק"א אינה קשורה ישירות ללחימה. ולכן אין למתנדבי זק"א להסתכן לשם טיפול במת. ואסור להיכנס לסכנה כדי לטפל בחללים. ועליהם להמתין לאחר חלוף סכנת הטילים כדי להגיע לשטח הארוע. כמו"כ להתמגן לפי צרכי השטח ולפי אופי הארוע. יתן ה' שיקיים במתנדבים היקרים "שומר מצוה לא ידע דבר רע".

4. התעסקות בטהרת נפטר כשיש חשד להידבקות

שאלה: כיצד נוהגים בטהרה ובלבישת התכריכים כשמדובר בחולה במחלה מדבקת כאשר יש לנפטר שלפוחיות וניתנה הוראה מפורשת מבית החולים אודות הסכנה במהלך ההתעסקות עם הנפטר?

תשובה:

- א. אסור לסכן חיים לצורך טהרת המת.
- ב. אם יש חוות דעת של מומחה בתחום, יש להישמע לה כמו שההלכה מקבלת חוות דעת רופא הקשורה לחולה.
- ג. בח"ק ת"א נוהגים בכל מקרה לפי סוג הסיכון. לפי המתואר

בשאלה, במקרה זה לא עושים טהרה כלל אלא רק הלבשה של תכריכים וכן אנשי הח"ק משתמשים בכפפות וחלוק ח"פ.

5. רחיצה בשבת לאחר טיפול בגופה במצב ריקבון

שאלה: מתנדבי זק"א בבאר שבע סיימו לטפל בגופה בריקבון סמוך לכניסת שבת, ריח רע נודף מגופם, האם מותר להם להתרחץ לאחר כניסת השבת?

תשובה: מותר במקרה זה לרחוץ את כל הגוף גם במקומות שיש שער, במים קרים או במים שהוחמו בערב שבת על ידי דוד שמש. יש להיזהר לא לסחוט שער. ורצוי להשתמש בסבון נוזלי.

6. תשלומין לתפילת מנחה

שאלה: קיבלנו קריאה מהמוקד על אירוע, מיהרנו לטפל במקרה ולאחריו נקראנו למקרה נוסף, בסיום המקרה השני כבר עבר זמן תפילת מנחה, האם יש להתפלל תפילת ערבית שתיים לתשלומין או לא? ומה בעניין הנמצאים במקום האירוע וממתינים לפעילות?

תשובה: א. מתנדבי זק"א שנקראו לאירוע הינם עוסקים במצווה 'יש למיטה צורך בהם' שהם פטורים מכל מצוות עשה בזמן האירוע - הן המטפלים בנפטר עצמו והן הממתינים - כלשון המשנה ברורה (סימן ע"ב ס"ק ב') "בעיר שיש בה חבורה המזומנת לכך וכו' כולם פטורים וכו' לפי שהם טרודים טרדת מצווה ואפילו הרחוקים מהמיטה".

ב. אם המתנדבים היו עסוקים באירוע מתחילת זמן חיוב תפילת

מנחה עד לסוף זמן חיוב תפילת המנחה, אינם חייבים בתשלומים (משנ"ב סי' ע"א סס"ק ד').

ג. אם המתנדבים נקראו לאירוע לאחר שכבר הגיע זמן המנחה, לדעת המשנ"ב (שם) חייבים בתשלומים דהיינו להתפלל פעמיים תפילת ערבית. לדעת הגר"ש וואזנר זצוק"ל (שבט הלוי ח"ד סי"ד) פטורים מתפילת תשלומים, אלא אם כן ירצו להתפלל תפילת נדבה.

התשובה מתייחסת אך ורק לתפילת מנחה כפי ששאלתם, בתפילת שחרית הדין שונה.

7. ברכת הרואה קברי ישראל

שאלה: מתנדבי זק"א, כאשר מסיבות שונות עורכים לוויה, מה דינם כאשר הם מגיעים לבית הקברות לגבי ברכת "אשר יצר אתכם בדין"?

תשובה: א) כל מי שלא היה בבית קברות שבו נערכת הלוויה או האזכרה במשך שלושים יום, יברך את ברכת הרואה קברי ישראל.

ב) יש לברך ברכה זו כאשר הוא סמוך לקברים בתוך ד' אמות.

ג) אם היה בבית קברות זה בתוך שלושים יום אבל ידוע בבירור שבמשך הזמן שלא היה בבית הקברות נוסף בבית הקברות הזה קבר נוסף - יברך (שערי תשובה שם).

ד) אם היה בבית קברות וברך את הברכה, והגיע לבית קברות אחר, אפילו אם הוא בתוך שלושים יום לבית הקברות הראשון, יברך את ברכת הרואה על בית הקברות השני.

נוסח הברכה:

בְּרוּךְ אַתָּה אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶתְכֶם בְּדִין וְזָן אֶתְכֶם בְּדִין וְכִלְכַּל אֶתְכֶם בְּדִין וְהִמִּית אֶתְכֶם בְּדִין וְיִוְדַע מִסְפָּר כְּלַכְּם וְהוּא עֲתִיד לְהַחְיֹתְכֶם וּלְקַיֵּם אֶתְכֶם בְּדִין בְּרוּךְ אַתָּה אֲדֹנָי מַחְיֵה הַמֵּתִים. וְאַחַר הַבְּרָכָה יֹאמֶר: אַתָּה גְבוּר לְעוֹלָם ה'. מַחְיֵה מֵתִים אַתָּה. רַב לְהוֹשִׁיעַ: מוֹרִיד הַטַּל מִכְּלָכַל חַיִּים בְּחֶסֶד. מַחְיֵה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים. סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים. וּמְתִיר אֲסוּרִים. וּמְקַיֵּם אֲמוּנָתוֹ לִישְׁנֵי עֶפְרָי. מִי כְמוֹךָ בְּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דוֹמֶה לָךְ. מֶלֶךְ מִמִּית וּמַחְיֵה וּמְצַמִּיחַ יְשׁוּעָה. וְנִגְאָמֵן אַתָּה לְהַחְיֹת מֵתִים.

8. נשיקה למת

שאלה: מתנדבי זק"א העוזרים לפנות נפטר מארוע מב"ט או נוכחים בשעת זיהוי במכון לרפואה משפטית נפגשים בתופעה שקרובי הנפטר רוצים לנשק אותו. מה דעת ההלכה בנושא זה?

תשובה: בספר חסידים (סימן רל"ו) "ולאדם שמת לו בנו או בתו לא ינשק אותם ולא יניח אשתו לנשק אותם כי מקצרים ימי בניהם ובנותיהם". וכן בצוואה.

בספר מעבר יבוק (שפת אמת פרק י"א) הקשה, שהרי מצינו שנישק יוסף ליעקב אבינו לאחר מותו, ואף הביא בשם מדרש: "שצריך אדם לנשק מתו על פרישתו" ולכן פסק שהאיסור לנשק מת הוא רק אב או אם שרוצים לנשק את בנם או בתם שמתו, אבל אין איסור לנשק שאר מתים.

הלכה למעשה: בפתחי תשובה (יו"ד שצ"ד א') פסק: דווקא לבנו ולבתו אסור אבל לשאר מתים מותר כדכתיב גבי יעקב: "ויבן עליו וינשק לו". וכן הלכה.

9. נפל

עקב ריבוי המקרים והשאלות בנושא ראינו לנכון לתמצת את הדברים.

עובר שמת בתוך הרחם לאחר שלשה חדשים מתחילת ההריון, וכן עובר שנולד כשהוא מת מוגדר בהלכה כ"נפל", ואין מתאבלים עליו. תינוק שנפטר בתוך שלושים יום ללידתו, ויום ל' בכלל, הרי הוא ספק נפל, ואין מתאבלים עליו.

תינוק שנולד עם מום שעפ"י דרך הטבע אינו יכול לחיות ל' יום, וע"י טיפולים הצליחו להחיותו יותר מל' יום, נחלקו הפוסקים אם נחשב לנפל ואין מתאבלים עליו, ויעשו שאלת חכם.

אנינות בנפל נחלקו הפוסקים אם שייך דין אנינות בנפל, ולהלכה נקטינן שאין דין אנינות.

טומאת מת נפל מטמא באהל, ואסור לכהן להיכנס לבית שיש בו נפל.

שמירת המת אין חיוב שמירת המת בנפל.

איסור לועג לרש שייך בנפל ואסור ללמוד או להתעטף בטלית או תפילין לידו.

טהרה בנפל מנהגי הטהרה נוהגים בנפל, וי"א שרק רוחצים הגוף בלי כל מנהגי הטהרה.

אם הוא זכר מלים אותו ללא ברכה.

נהגו לקרוא לנפלים שם ואף לנקבה.

נפל שנקבר ולא מלו אותו, אין פותחין הקבר למולו.

לוויה וקבורה בנפל אין נוהגים דיני לוויה והספד בנפל, ולפיכך נהגו בכל הח"ק שבשעת קבורת נפל אין שום איש פרט לקברן. אין קורעין עליו ואין מברכים ברכת דיין האמת, אך אם מצטער הרבה רשאי לברך. אין אומרים עליו קדיש. אין מלבישים אותו בתכריכים רגילים אלא עוטפים אותו בבד לבן. נחלקו הפוסקים אם חיוב קבורת נפל מהתורה או מדרבנן. נפלים עד חודש שביעי ניתן לקבור בקבר אחד ומספיק לשים חרסים ביניהם, ומחודש שביעי יש לקבור כל נפל בנפרד. אין קוברים נפל ביו"ט, וכ"ש שאין מלין אותו.

10. הולכת המתים מעיר לעיר

שאלה: חלק מפעולות הקודש של ארגון זק"א - העברת נפטרים מעיר לעיר ללא תשלום. כל זאת נעשה ברוב המקרים לפי בקשת המשפחה. האם פעולה זאת מותרת לפי ההלכה?

תשובה: נפסק בשולחן ערוך (יורה דעה סימן שס"ג סעיף ב'): אין מוליכים מת מעיר שיש בה קברות לעיר (אחרת), אלא אם כן מחוצה לארץ, לארץ. הגה: או שמוליכין אותו למקום קברות אבותיו ואם ציווה להוליכו ממקום למקום, או שציווה לקברו בביתו ולא בבית הקברות, שומעין לו.

וכתב הש"ך (ס"ק ד): משום כבוד המתים הקבורים באותה העיר שמבזה אותם שלא לנוח אצלם את זה.

אולם בפתחי תשובה (ס"ק ד') הביא בשם תשובת זכרון יוסף (חו"מ

סימן ט') שכתב טעם אחר לסיבת האיסור: "נראה לי הטעם משום צער ובזיון המת לטלטלהו למרחוק ואולי בין כך ובין כך יסריח או יכשלו איבריו ויהיה בזיון המת כאשר באמת קרה הדבר פעמים רבות".

ובשו"ת שבט הלוי (חלק ב' סימן ר"ג) פסק שעיקר הטעם הוא כדעת תשובת זכרון יוסף ולכן פסק: "ובזמן הזה שמוליכין במהירות לכל קצוי ארץ אין כמעט חשש כשהשנים כתקונם ופעמים הרבה נקברים בעיר אחרת מהר יותר מבעירו הוא, ע"כ איני רואה בזה שום חשש ופקפוק כלל".

ובשו"ת שבט הלוי (חלק ה סימן קפה סימן קטן ו') הוסיף עוד וכתב: "ויראה דגם אם אין טעמים הללו אלא כיון דבתי הקברות פה בידיים פרטיות, והם מבקשים כסף ככל העולה על רוחם, ובמקום אחר הוא זול יותר פשוט בעיני שזו סיבה גמורה על פי ההלכה להוליך ממקום למקום, כיון דהמצווה בעצם הקבורה מתקיימת במקום אחר כמו בכאן".

הלכה למעשה: מותר להעביר מת מעיר שיש בה בית קברות לעיר אחרת באחד מהמקרים הבאים: א. לקברו בקברי אבותיו. ב. אם ציווה בחייו לקברו במקום אחר. ג. אם במהלך העברה אין חשש שיסרית. ד. אם מקום הקבורה בעיר האחרת הוא זול יותר.

11. במה רצוי לעטוף את גופת הנפטר

שאלה: באיזה דברים חשוב להשתמש כדי לסייע בקבורת הממצאים?

תשובה: כדי לקיים את מצוות הקבורה כהלכה, רצוי מאד שבכל

אירוע המתנדבים של זק"א יעטפו את הנפטר בבד או שמיכה, כדי שבמהלך הטלטול, הדם ייספג ויוכלו לקברו.

12. זיהוי ע"פ בדיקת ד.ג.א.

שאלה: האם ניתן לסמוך על בדיקה מדעית, כגון בדיקת ד.ג.א. לשם קישור בין חלקי הגופה ע"מ לקברם בקבר אחד או לשם השלמת תהליך הזיהוי של הנפטר?

תשובה: מגדולי הפוסקים כמו השבט הלוי מרן הגר"ש וואזנר זצוקלה"ה ויבלחט"א הגאון ר' ניסים קרליץ שליט"א ועוד, פסקו שניתן לסמוך על בדיקה זו.

יש שני סוגי בדיקות ד.ג.א. אם אדם משאיר טיפת דם בחייו, ומוציאים את גופתו, ומשווים את הד.ג.א. של הגופה לטיפת הדם שהוא הותיר, והוא זהה, ההלכה מקבלת את זה. יש כאן מצב שההלכה מכנה אותו 'רוב', ברוב המקרים זה נכון. אם זה ד.ג.א. שמופק מזוג הורים ומושווה לגופת בנם, כאן ההלכה מבקשת עוד זיהוי. ההלכה קבעה את הסימנים, ואם המדע מוצא עוד סימנים נוספים שהם מובהקים, ההלכה תקבל אותם.

פרק ד' זיהוי ע"פ ההלכה

חשיבות הזיהוי; טביעות עין - היכרות אישית; זיהוי על סמך סימנים בגופה.

1. חשיבות הזיהוי

- א. הזיהוי הוא: קביעת זיהוי גופה, בצורה ברורה ומוחלטת, לפי הכללים שנקבעו בהלכה.
 - ב. לזיהוי הנכון יש חשיבות עליונה בהלכה, לכן הזיהוי חייב להיעשות לפי כל כללי ההלכה.
 - ג. לזיהוי יש השלכות על התחומים הבאים: 1. התרת אשה מעגינותה. 2. דיני ירושה. 3. דיני אבלות. 4. דיני ייבום.
- על כן יש לבצע את הזיהוי בדיוקנות מוחלטת ובכל מקרה של ספק ולו הקל ביותר, יש להביא את הממצאים לפני בית - דין מוסמך.

2. טביעות עין - היכרות אישית

הקריטריונים לזיהוי בהיכרות אישית הם:

- א. תנאי בסיסי - שלחלל יהיו פנים לא מושחתות וניתנת לזיהוי.
- ב. המזהה חייב להיות אדם המכיר את החלל לאורך זמן.
- ג. יש להקפיד שהמזהה יתבונן בפני החלל ויאמר בוודאות כי הוא מכיר את החלל ומה שמו.

- ד. רצוי שהמזהים יהיו לפחות שני עדים (אפילו קרובים).
- ה. מקבלי הזיהוי - לפחות שני אנשים.
- ו. על מקבלי הזיהוי לגבות עדות בכתב מהמזהה ולהחתימו על עדות זו.
- ז. מקבלי הזיהוי יוסיפו את התרשמותם מפעולת הזיהוי (כגון: המזהה אמין \ לא אמין, מבוהל, שקול, נתון תחת השפעה כלשהיא וכדו').
- ח. זיהוי חלל על סמך פנים תקף רק עד שלושה ימים משעת הפטירה (לאחר שלושה ימים, הזיהוי על סמך פנים אינו תקף).
- ט. גופה ששהתה במים אינה ניתנת לזיהוי בהיכרות אישית.
- י. יש דעות בין הפוסקים על סמך מבנה גופו (טביעות עין של הגוף), גם כאשר הפנים אינן ניתנות לזיהוי, לכן אין להתעלם מקיום זיהוי במצב זה.

3. זיהוי על סמך סימנים בגופה

- א. זיהוי על סמך סימנים בגופת החלל ייעשה בדרך כלל על ידי בעלי מקצוע בתחום הזיהוי.
- ב. ההלכה מחלקת את הסימנים לשלוש דרגות: 1. סימן מובהק. 2. סימן בינוני. 3. סימן גרוע.
- ג. **סימן מובהק** - לשון הפוסקים: "לא ימצא אפילו באחד מאלף".
דוגמאות:
- טביעת אצבע.
 - מרשמי שיניים.
 - השוואת D.N.A.
- ד. **סימן בינוני** - לשון הפוסקים: "ימצא באחד מאלף". דוגמאות:

- סימני שבר בעצמות.
- צלקות שונות.
- קעקועים.

ה. סימן גרוע - שכיח אצל רבים מבני האדם. דוגמאות:

- גובה.
- צבע שער.
- צבע עיניים.

ו. בדרך כלל, על - פי ההלכה מספיק סימן מובהק אחד בשביל לקבוע את זהות החלל.

ז. בדרך כלל, על - פי ההלכה שני סימנים בינוניים הם שווים ערך לסימן מובהק.

ח. קיימים סימנים נוספים שרק בית - דין מוסמך יכול לקבוע אם הם סימן מובהק או סימן בינוני בלבד, או סימן גרוע.

ט. לכן על העוסקים בזיהוי להקפיד לתעד כל שינוי בגופה, כגון: קעקועים, צלקות, סימני ניתוח, שומות וכדו'.

י. המטפלים בשטח יתעדו את הסימנים, אולם הזיהוי הסופי על - סמך סימנים ייעשה בבית - הדין.

הערה חשובה:

למרות האמור לעיל, על העוסקים בזיהוי ובאיסוף הממצאים בשטח, לשים לב ולתעד בכתב כל סימון, כל פריט, כל חפץ, כל תכשיט וכל

**פרט, בין אם הם נמצאו על הגופה ובין בסביבתה, כי פריטים אלו
- גם אם אין אפשרות הלכתית לקבוע בעזרתם זיהוי - הם ישמשו
בעתיד כסימנים מכוונים, אשר יובילו בסופו של תהליך לזיהוי סופי
על - פי ההלכה.**

פרק ה' פעילות זק"א בשבת

מתוך הקובץ "זך ונקי"
שיצא לאור ע"י ועד רבני ארגון זק"א

נשאלנו שאלות רבות בענייני שבת, על השאלות הנוגעים לטיפול
בנפטר בשבת, אנו מוצאים לנכון להביא לידיעת המתנדבים
כי בשעתו זכינו רבני זק"א להביא בפני **מרן הגרי"ש אלישיב**
זצוקלה"ה את השאלות, וההוראות נערכו בפיקוחו והסכמתו. כך
שראוי כי כל מתנדב יחזור על הוראות אלו, אנו מדפיסים בזאת
את ההוראות מחדש ובאם יתעוררו שאלות נוספות נשתדל לענות
עליהם.

טיפול בנפטרים בשבת

מבוא: באופן עקרוני העיסוק בנפטר בשבת אינו דוחה שבת (או"ח תקכ"ו ג'). ואדרבה כבוד המת שלא יתחלל על ידו שבת ויום הכיפורים דחמירי (מ"ב שם ס"ק ג'). ואפילו ע"י אינו יהודי והשבת יקרה לנו מלחלה (לשון פוסק הדור מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל בנידון) ולכן אפילו במקרים קשים מאד שהרגש הטבעי מניע אותנו לפעול יש להיזהר ולהישמר לא לעשות מאומה כנגד ההלכה ולקדש ולירא מפני קדושתה של השבת, וזהו קידוש שם שמים כששומרים על השבת כהלכתה.

כאשר ההלכה מתירה במקרים מסוימים כפי שיובאו להלן, יש להיזהר לפעול רק בתוך גדרי ההיתר ולא מעבר לכך. וראה מה שפסקו חכמים לשלמה המלך בשעתו שאביו דוד המלך ע"ה נפל בשבת ממדרגה ומת והיה גופו הקדוש מוטל בחמה, ואסרו חכמים לטלטלו בשבת (שבת ל').

כלל א' קבלת מידע

1. לצורך פיקוח נפש והצלת נפשות מותר להפעיל כל מכשיר המביא מידע כגון טלפון, מירס או זימונית.
2. מאידך לצורך טיפול בחללים בלבד אסור להפעיל שום מכשיר הפועל על חשמל סוללה כגון: טלפון, מירס או זימונית.
3. בזמן שיש חשש גבוה לפיגועים מותר להשאיר מכשיר מירס של זק"א פתוח על גל המבצעי על מנת לקבל מידע. אסור להחזיק את המכשיר ביד. מידע זה מועבר ע"י גוי בלבד ברשת של זק"א.
4. אין לענות לקריאה במכשיר בכל דרך שהיא המכשיר נועד רק לקבלת ההודעות בלבד.
במקרה שיש צורך לצאת לפיגוע וכדו' ניתן לשאת את המכשיר על החגורה (לא ביד), ואין להוציא את המכשיר אם הוא מחובר לחשמל.
(הסעיף הנ"ל פורסם בשנת תשס"ה, עם התקדמות הטכנולוגיה, ההודעות של המוקד מגיעות כיום דרך SMS, ובשביל לקרוא את ההודעה יש צורך בלחיצה על מקש / מסך, אי לכך יש ללחוץ ב'שינוי'. ובפלאפונים שניתן להגדיר שההודעות ייראו באופן אוטומטי ללא לחיצה כלשהי, בוודאי שחייב להגדיר כך)

כלל ב' הגעה לשטח האירוע

- 1.** היוצא לשטח אירוע לצורך הצלת נפשות או אפילו ספק פיקוח נפש, יצא כדרכו בחול שכן נדחתה השבת מפני פיקוח נפש.
- 2.** היוצא לדרך משום פיקוח נפש, ראוי שיהיה בקי בהלכות אלו (שולחן ערוך אורח חיים סימן שכ"ח).
- 3.** היוצא בשבת לאירוע ע"י חילול שבת, חייב לשער כי יש בכוחו ובידיעותיו להציל נפשות וכי פעילותו חיונית ונדרשת (מ"ב שכ"ח ס"ק ה').
- 4.** אסור לחלל שבת כדי לצאת לשטח האירוע ולטפל בחללים, כולל איסור תחומין (סימן שי"א ומ"ב שם).
- 5.** מותר לצאת לשטח אירוע לצורך טיפול בחללים ברגל או באופניים ללא שימוש פנס ופעמון, ובתנאי שלא יצא מחוץ לתחום שבת.
- 6.** נסיעה ברכב כאשר הנהג אינו יהודי מותרת אך ורק בתוך תחום שבת.
- 7.** אנשי זק"א ששמעו על האירוע אסור להודיע לאחרים בשימושי הקשר או כל צורה של הודעה אחרת, אנשי הצלה מותר להם לצורך הצלת נפשות כמבואר לעיל.

כלל ג' ציוד

- 1.** הציוד הבא אינו מוקצה ומותר לטלטלו בשבת, ברשות היחיד או במקום שיש עירוב (אך לא בכרמלית).
- א. שקיות בגדלים שונים.
 - ב. כפפות.
 - ג. לפני שבת יש להכין בד חתוך לשימוש. [גופות וחלקי גופות יש לכסות בשמיכה וכך להכניסם לשקיות ניילון כמבואר לקמן כלל ה'. (שמיכות שיספגו דם וכדו' בשבת, ניתן להשתמש אך ורק במה שהוכן לנפטרים. כל שמיכה אחרת אינה ניתנת לשימוש)].
 - ד. מיכל מים לשימוש המתנדב.
 - ה. אוכל לפי מספר הסעודות בשבת.
 - ו. סכין לצורך שימוש המותר בשבת.
 - ז. שפכטל הינו כלי שמלאכתו לאיסור, ולכן אסור לטלטלו או להשתמש בשבת.
- 2.** כל שאר הציוד אסור בטלטול ובשימוש בו משום מוקצה בשבת כגון: מדבקות, פנסים וכו'. ראוי להכין ערכת שבת עם הדברים המותרים בשבת כנ"ל.

כלל ד' פעילות בשטח האירוע

1. אעפ"י שמת בשבת הוא מוקצה חמור, יש דרכים שמותר לטלטלו כדלהלן.
2. היתר לטלטל מת בשבת רק כשיש חשש לביזיון המת או ביזיון החי או בכבוד החיים.
3. כאשר מטלטלים גופה ברשות היחיד או במקום שיש עירוב, יש לטלטל ע"י חפץ מותר המונח על הגופה או על אלונקה. כגון: הנחת כפפה נקייה ראויה לשימוש או סוכריות בשקית וכדומה.
4. חלקי גופות הניכרים שהם של אדם (כגון ראש, יד, רגל וכדו') דינם גופה ואפשר לטלטלם בטלטול מן הצד או ע"י דבר המותר כדלעיל.
5. לפי פסיקת מרן הגאון הגרי"ש אלישיב שליט"א אין לטלטל חלקי גופות שאינם ניכרים בשום אופן אף לא ע"י דבר המותר, אפשר לכסותם בבד, בשמיכות ובניילונים במקומם.
6. אם הגופה או החלקים ברשות הרבים או שצריך להעבירם דרך רשות הרבים או להוציאם מרשות לרשות. אין לטלטל גם בדרך המותרת המוזכרת לעיל, כבישים בין עירוניים (כגון כביש נתיבי איילון, חיפה, ת"א וכדו'), אע"פ שיש מעליהם גשרים היוצרים גוד אחית של מחיצות - הם בגדר רשות הרבים דאורייתא דהרי עדיין רבים בוקעים בהם. (מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל).

7. נפטר ברה"ר או שצריך להוציאו מרה"י לרה"ר שכאמור לעיל ע"י יהודי אסור לטלטלו, מותר לטלטלו ע"י גוי במלאכה דאורייתא ברכב / אמבולנס וכדו') בתנאי שאין עצה אחרת למנוע בזיונו (להשאירו במקום מכוסה או בסמוך בתוך ד"א). במקרה זה עדיף גוי שהוכן מער"ש ויודע מעצמו שלא יצטרך אמירה לגוי. (יש להקפיד לא לזלזל להשתמש בגוי באיסור שבת כאשר הדבר לא הכרחי).

8. כאשר כוחות הביטחון דורשים לאסוף חלקי גוף שאינם ניכרים לצרכי זיהוי המחבל ואשר לטענתם יש בכך ענין של פיקוח נפש, חייב לדון בדבר רב מוסמך ולברר עד כמה אכן יש בדבר הצלה ופיקוח נפש וממילא יהיה זה בגדר ספק פיקוח נפש, זאת לא בכל מקרה אלא לאחר בירור אמיתי בעניין (מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל).

כלל ה'

טיפול המותר בהרוגים במקום

1. כאשר יש הרוג על האדמה, רצפה וכדו' יש להכין מראש בסמוך לו, אלונקה פתוחה, ועליה לפרוש שקית ניילון כדי להכניסו לתוכה.
2. את הגופה יש לעטוף בבד של שמיכה כדי לספוג את הדם הנוזל. וכך להכניס לתוך שקיות הניילון.
3. טיטול הגופה מותר בהתאם למבואר:
 - א. לפני הרמת הגופה יש לבדוק אם יש אזור מדמם ואיבר מדולל וכדו'. יש לחסום את האיבר ברצועת פלסטר חתוכה מראש או בתחבושת (בערכת שבת יהיה גליל פלסטר חתוך).
 - ב. אם יש צורך לקשור את שקית הניילון יהיה קשור בחוט חתוך שהוכן מראש ובקשר עניבה. במידה ואין חוט וכדו' בשעת הדחק ובמידה ואין עצה אחרת, ניתן להשתמש באזיקון.
 - ג. אם יש צורך לטלטל בתוך השקית יש לטלטלה בהתאם לכללי הטיטול בשבת המפורטים ולכן אפשר להשאיר את שקית הניילון עם הסוכרייה על הגופה.

כלל ו' פעולת זיהוי ורישום

- 1.** אין לעשות שום רישום לצורך זיהוי בשבת וגם לא קבלת עדות בגדר בית דין. אבל לשמוע כדי להיות עד מפי עד אחר בשבת לצורך עגונה וכדו' מותר.
- 2.** במקרה ויש אדם המכיר את ההרוג או אפשרות שיתכן ומכירו אפשר לקרוא לו שיזהה בלי חילול שבת, אך לא לקבל ממנו עדות ובאם יהיה צורך במוצש"ק תגבה עדות ממנו ותירשם.
- 3.** תעודות של ההרוג או בגדים ודברים מזהים, אפילו אם הינם מוקצה (בדרך טלטול המותר) אפשר להצמידם לגופה.
- 4.** חפצי ערך שאינם מוקצה מותר לאוספם במקום שיש עירוב. חפצי ערך אפילו שהינם מוקצה היכולים להועיל לזיהוי ניתן לאוספם ע"י טלטול מהצד.

כלל ז' ניקוי הזירה

- 1.** חפצים שאינם מוקצה אפשר לאוספם בשקיות אך לא דברי מוקצה.
- 2.** כאמור חלקי גופות שאינם ניכרים אין לטלטל כי אם לכסות אף חלקים פזורים. אך אם יש חשש שקרובים יגיעו למקום והם עלולים להתעלף, אפשר לאוספם בטילטול מהצד או כלאחר יד בתוך שקית ניילון.
- 3.** אם יש דם שנותר באדמה: אם זה מקום מרוצף אפשר לכסותו בעפר שהוכן, אך אם זה אדמה יש להיזהר מאשווי גומות.

איתור וחיפוש נעדרים בשבת

נערך ע"י הרב חיים דביר שליט"א ובהתייעצות עם הגאון הרב
אביגדור נבנצאל שליט"א

1. מקבל הודעה על נעדר חייב לערוך שיקול ראשוני האם מדובר בפיקוח נפש או לא, הניסיון מוכיח כי לא כל מי שבא ואמר "זה פיקוח נפש" אכן הדברים כן, ועל כן יש לברר היטב אם מדובר במבוגר, האם הוא אכן בסיכון רפואי נפשי או כדומה. ואם מדובר בקטין האם זה אכן קטן שאינו יכול לדאוג לעצמו או לא, במקרים רבים שהורים חששו לילדים, נתברר שהילד הלך לחבר ומסר זאת לאחותו או לחברו, כך שיש לברר היטב לפני שמחליטים שיש בעניין פיקוח נפש.

2. אנו חוזרים ומדגישים כי קביעת הדבר ביחס לנעדרים האם זה פיקוח נפש ואפילו ספק פיקוח נפש תלויה בגורמים רבים. ולכן ראוי לברר היטב עם המודיע במה מדובר, בחולה, בילד, באיזה גיל, כמה זמן, האם יש הסבר להיעדרות וכו'. שאלות אלו יכולות לעזור מאד בהכרעה האם מדובר בפיקוח נפש. ואחר כל הבירורים עדיין רבים דעות בני אדם וממילא גם הסתכלות הרבנים היא יכולה להיות שונה מאחד לחבירו. ולכן ראוי לברר מקסימום של בירור, ואם עדיין יש ספק אם זה ספק פיקוח נפש עליו להתייעץ במורה הוראה.

3. במקרה שמקבל ההודעה אינו יודע להחליט, עליו להעריך אם נטית לבו היא כי יש אפילו ספק פיקוח נפש, מותר לו לחלל שבת אף לצורך הבירור היותר מעמיק, להתייעץ עם רב או עם מי שיכול להועיל, התייעצות זו יכולה לעשות בעת הצורך אף

בטלפון ותוך חילול שבת.

4. במקרה ואין אפשרות להתייעץ עם מורה הוראה, ואינו יודע להכריע. ראוי להחליף במהירות דעה עם עוד שני אנשים ולהכריע כדעת הרוב. הוערך ע"י המתנדב או כל מי שפנו אליו שהנעדר במצב של פיקוח נפש או אפילו ספק פיקוח נפש, עליו מיד לפעול ככל הניתן מבלי לחשוש לחילול שבת שהרי הדבר פיקוח נפש הדוחה את השבת, ולכן מותרים כריזה, הדפסה, נסיעה ברכב וכדומה, לפי הצורך.

5. כאמור במקרה של חשש פיקוח נפש ואפילו ספק פיקוח נפש, שבת דחווה וראוי לעשות תוך חילול שבת כל הניתן על מנת לאתר את הנעדר, מה שניתן לעשות בלי עיכוב ע"י גוי או בשינוי ראוי לעשות כן, אך זאת בתנאי שלא יתעכבו החיפושים.

6. לאחר שנמצא הנעדר או כשנתברר כי אין פיקוח נפש יש להפסיק כל חילול שבת, כל אחד מתי והיכן שמגיעה אליו הידיעה, אין לחלל שבת כדי למנוע מאחר חילול שבת, שכן האחר כל עוד לא נודע לו מותר לו לחלל שבת.

7. נתקבלה הודעה על מציאת הנעדר כל אחד במקום שנמצא מפסיק בחילול השבת, יש להפסיק פעולת הרכב תוך כדי מיעוט חילול שבת. וכן להפסיק כל שאר חילולי השבת כריזה וכדומה.

8. מותר להודיע ע"י גוי למחפשים כי הנעדר נמצא ועליהם להפסיק את החיפושים, מותר למתנדבים לקבל את ההודעה הטלפונית בטלפון הסלולרי, ולמסור לגוי את מיקומם במקרה וצריכים להסעה חזרה, (ראה להלן סעיף 9). ראוי שמפקדי

המחוזות יתאמו עם גוי מערב שבת שיהיה מוכן למשימות אלו.

9. אין לחזור ע"י חילול שבת של יהודי למקום היציאה או לביתו, מותר לחזור ע"י גוי ואף מותר לקבל הודעה על האיסוף מהגוי במכשיר הטלפון הסלולרי, לכתחילה ראוי לקבל את ההודעה בשינוי, מותר לענות ולתאם עם הגוי את האיסוף. בשעת הדחק ניתן ליזום קשר טלפוני במכשיר הסלולרי עם הגוי לצורך חזרה וראוי לעשות זאת בשינוי.

10. כפי המבואר בהוראות לטיפול בנפטרים בשבת כלל ב' סעיף 5, מותר לחזור באופניים ללא שימוש בפנס ובפעמון.

נספחים

הנחיות למתנדבי זק"א לצום תשעה באב

הכנה ראויה לצום:

- א. כידוע שהטיפול וההתעסקות בנפטרים כרוך במאמץ גופני / פיזי, ולכן על כל מתנדב להתכונן כראוי באכילה ושתייה, ע"מ שיוכל בעת הצורך לטפל היטב בכבוד המת.
- ב. ראוי ונכון לנעול נעליים המיוחדות לת"ב בשעה מוקדמת, או להחזיקם צמוד. כדי שאם יזדמן לו מקרה שיצטרך לטפל סמוך לצום וימשיך גם אחר תחילת הצום, יהיה לו נעליים להחלפה.
- ג. אם יצא לאירוע לפני תחילת הצום ולא הספיק להחליף נעליו, יחלוץ נעליו מיד כשיסיים את האירוע. ואם לא לקח את נעליו להחלפה, יפזר מעט חול בתוך נעליו.
- ד. כמו"כ, כשנוהג ברכב וחושש לנהוג בנעליים של ת"ב, מותר לו לנהוג בנעליים רגילות לצורך נהיגה בטוחה, ובלבד שיפזר מעט עפר בנעליו.

חיפוש נעדרים

- א. באירוע של חיפוש נעדר (בסיכון, וחשש לחייו), מותר ללבוש נעליים רגילות עד לסיום החיפושים.
- ב. במקרה של חיפושים בחום כבד, ישתה לפי הצורך (ולא יחכה

עד שיגיע חלילה להתייבשות).

רחיצה

בצום ת"ב אסור ברחיצה שהוא לשם "תענוג". אבל אם הוא לצורך ניקיון מלכלוך וכדו', מותרת באופנים אלו:

- א. לנגב במגבון לח.
- ב. אם אין ברשותו מגבונים, ישטוף במים ואפילו בסבון במקום הלכלוך בלבד.

דין מי שאכל או שתה

- א. החייב בתענית והוצרך לאכול או לשתות בהיתר, אומר תפילת 'עננו' ו'נחם' בתפילה.
 - ב. אסור לו לעבור לפני התיבה, ולא יעלה לתפילה.
 - ג. א"צ לפרוע תעניתו ביום אחר.
- יה"ר שת"ב ייהפך לשמחה ויו"ט וכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בבניינה.**

רשימת טלפונים חיוניים

הרב יעקב רוז'ה שליט"א - יו"ר ועד רבני זק"א

נייד: 0547723812

מייל: YRUZA@017.NET.IL

יהודה משי זהב - יו"ר

נייד: 0537232575

מייל: MESHI@ZAKA.ORG.IL

דובי ויסנשטרן - מנכ"ל

נייד: 0537400401

מייל: DUBY@ZAKA.ORG.IL

חיים וינגרטן - ראש אג"מ

נייד: 0537400402

מייל: CHAIM@ZAKA.ORG.IL

חיים אוטמזגין - מפק' היחידות המיוחדות

נייד: 0546665197

מייל: CHAIM@GALILI.NET

מיכאל בוטווין - רכז המחלקה המשפטית

נייד: 0505766128

מייל: 5709251@GMAIL.COM

עו"ד דרור שושהיים - יו"ר המחלקה המשפטית

נייד: 0536222557 משרד: 02-6222557

פקס: 02-6222559

מייל: DROR6222557@GMAIL.COM

מוטי בוקצ'ין - דובר זק"א

נייד: 0507408386

מייל: 123ZAKA@GMAIL.COM

מאיר אקער - האגף ההלכתי

נייד: 0532450025 פקס: 02-5812239

מייל: MEIRZAKA2@GMAIL.COM

מתי גולדשטיין - המחלקה הבינלאומית

טל: 054-2209878

מוקד החירום זק"א - 1220

ללא כוכבית, מכל טלפון.

ועד רבני זק"א

הועד ההלכתי של ארגון זק"א - חסד של אמת

רחוב יפו 234 ת.ד. 36060 ירושלים מיקוד 91360

טל': 02-5015120 פקס: 02-5812239

דוא"ל: MEIRZAKA2@GMAIL.COM

הרב הגאון ר' אביגדור נבנצאל שליט"א

נשיא הועד

הרב יעקב רוז'ה שליט"א

יו"ר הועד

הרב חיים דביר שליט"א

חבר הועד

הרב יהושע הרשקוביץ שליט"א

חבר הועד

הרב יחאל מיכל שטרן שליט"א

חבר הועד

חוברת זו יוצאת לאור.
לעי"נ זקני הגה"צ המקובל
רבי חיים ישעיה הכהן
ב"ר **שמעון זאב** זצוק"ל

בעמ"ח ס' **מסגרת השולחן** על קיצושו"ע.
וסידור **ישועות ישראל** המפורסם

נלב"ע. ה' שבט. ת.נ.צ.ב.ה.

ולע"נ הרב **מיימון בן מסעודה** זצ"ל
ת.נ.צ.ב.ה.